

Masarykova univerzita

Filozofická fakulta

Seminář dějin umění

Martina Šišková

Street art – umění ulice

Bakalářská práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Ladislav Kesner, Ph.D.

Brno 2009

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala
samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

.....
Martina Šišková

Tímto bych chtěla poděkovat vedoucímu práce doc. PhDr. Ladislavu Kesnerovi, Ph.D. za cenné rady a připomínky. A především děkuji Roarovi, Skunkovi, Shemovi a Krillovi nejen za jejich pomoc, ale hlavně za to, že dělají Brno krásnější.

Obsah

Úvod	5
1 Street art - pojem	8
2 Historie street artu	10
3 Techniky street artu	14
3.1 Stickers	14
3.2 Stencils	16
3.3 Posters	17
3.4 Malba	17
3.5 Mozaiky	18
3.6 Instalace	19
4 Přirozené prostředí street artu	21
4.1 Porušování zákona a ohlas veřejnosti	22
4.2 Writeři a ti druzí	26
5 Vystavování street artu	
5.1 Formy vystavování	28
5.2 Významné výstavy v dějinách street artu ve světě a u nás	30
6 Komercializace street artu	33
7 Street art v České republice – vybrané osobnosti	36
7.1 Shem	36
7.2 Skunk	37
7.3 Krillo	38
7.4 Roar Gruar	38
Závěr	40
Bibliografie	41
Přílohy:	
Slovník slangových výrazů	
Obrazová příloha	

Úvod

„Je to touha podílet se na přetváření městského organismu, ve kterém žiji a jehož jsem součástí, touha zanechat v něm své otisky, mění to současně můj náhled na urbanistickou krajinu a utváří se ve mně hlubší vztah k ní. Cestuji městem a nasávám atmosféru různých míst, hledám inspiraci, plním si svoje sny.“ Epos¹

Všechno pro mě začalo, když jsem si poprvé všimla *galerie*² na rohu Kounicovy ulice a Moravského náměstí. [1] V kontextu křižovatky se špinavými dopravními značkami a oprýskanými stěnami domů bylo nemožné projít bez povšimnutí. Ze zdi hrdě křičely barevné plakáty velikosti zhruba A3. Jejich tematika byla různá a jednotlivé objekty na první pohled nespojovala žádná společná myšlenka. Byla tu tvář dívky s vyčesanými vlasy do uzlíku, červené auto, vtipný motiv skunka připomínající logo z hrudi Supermana (pracovně jsem si toto dílo pojmenovala „super-skunk“), podivná raketa s nápisem iPlod a další. Okamžitě mi vyvstala namysli řada otázek: „Je tohle reklama? A na jaký produkt? Nemůže to být reklama, není tu vůbec žádný text! Patří to tedy k restauraci na rohu?“ Všechny varianty jsem nakonec zamítla. Nerozuměla jsem těm věcem, ale líbily se mi, a začaly mě zajímat. A najednou byly všude. Skryté na zadní straně dopravních značek, nenápadně nalepené na koších a trafikách i hrdě (a snad trochu drze) nastříkané na stěnách budov.

Chtěla jsem zjistit, kdo jsou lidé, kteří tyto úžasné věci vytváří? Co je k tomu vede? Kde berou nápady? A kde prostředky? Brzy (především díky internetu) jsem pochopila, že nejde pouze o záležitost Brna, a dokonce ani České republiky. Brzy mi došlo, že tato umělecká horečka zaplavila všechna velká města světa. Měla jsem pocit (a myslím, že jsem nebyla sama), jako bych doposud chodila po ulicích se zavřenýma očima, a konečně se mi podařilo je otevřít.

Tak se zrodilo mé zaujetí pro *street art*. Zpočátku jsem si vůbec nepřipouštěla, že by mohlo jít o formu uměleckého projevu. Myslela jsem si, že jde o kreativní zábavu mladých lidí, ale víc jsem v tom nehledala. Až konfrontace s touto tvorbou na světové úrovni mi vnukla myšlenku, že nejde o věci vznikající z nudy (popřípadě potřeby mladého člověka najít si a

1 Blanka Čermáková, Proč?, *Ateliér 19*, 2008, s. 4.

2 Ve streetartovém slangu termín galérka/galerie označuje jakékoliv místo s větším počtem děl, většinou stickers.

upevnit své místo mezi ostatními)³. Začala jsem *street art* vnímat jako umění a respektovat jeho tvůrce. Na základě mé školní práce⁴ o tomto kontroverzním uměleckém druhu mě kontaktoval brněnský umělec Roar, a díky němu jsem začala do této problematiky pronikat více. Po celou dobu jsem věci v ulicích fotografovala, takže některé ilustrační fotografie, které v této práci uvádím, pocházejí z mé „sbírky“. Ostatní fotografie z obrazové přílohy byly vyhledány na uvedených internetových stránkách ve dnech 1. - 5. dubna 2009.

Záhy jsem zjistila, že český *street art* nemá takovou úroveň jako např. v Německu, Anglii, Americe nebo Brazílii, což logicky souvisí s jeho krátkou existencí na našem území. Dalo by se říci, že *street art* v Česku vzniká stejně jako graffiti až po sametové revoluci. Proto většina publikací věnujících se této problematice pochází ze světa, i když i u nás se objevují první vlaštovky (např. István Lékó a Tomáš Pospiszyl, *Street art Praha*, Praha 2007). Řada kvalitních zdrojů jako encyklopedie *street artu* nebo prezentace samotných tvůrců se nachází na internetu, který je nedílnou součástí tohoto druhu umění. Především díky němu můžeme *street art* považovat za umění kosmopolitní. S tím souvisí zažitě používání anglických termínů, především pro streetartové techniky (*stickers, stencils, posters ...*). Protože se vžily i v české literatuře, rozhodla jsem se, že je nebudu překládat ani já a ve své práci je označuji kurzívou, stejně jako slangové výrazy.⁵ Do přílohy na konci práce jsem pro větší srozumitelnost umístila slovník použitých anglických a slangových výrazů.

Smyslem mé práce je komplexní nahlédnutí do problematiky tohoto druhu umění. Většina existujících publikací obsahuje minimum textu, zato se všechny soustředí na obrazovou dokumentaci. Já jsem si kladla za úkol zpracovat všechny aspekty *street artu*. Ten, ostatně jako jakýkoliv jiný umělecký směr, má svou historii, techniky, prostředí, výstavy, problematiku komercializace i významné osobnosti. Jednotlivé kapitoly se proto logicky odvíjí od tohoto výčtu.

Práci jsem rozčlenila do sedmi kapitol. V **první kapitole** definuji *street art* jako pojem označující konkrétní uměleckou oblast, ve **druhé kapitole** popisují dějiny *street artu* související s historií graffiti a nekomerčních neoficiálních nápisů ve veřejném prostředí, ve **třetí kapitole** rozebírám nejpoužívanější streetartové techniky (jejich výrobu, tematiku a umístění), přičemž u každé uvádím konkrétní příklady jak z České republiky, tak ze zahraničí. Ve **čtvrté kapitole** postupně řeším roli města pro vznik streetartových děl, otázku illegality

3 I když i tyto faktory mohou být ve streetartové tvorbě přítomny.

4 Jednalo se o práci s názvem *Fenomén street art* z roku 2008.

5 Zajímavé je, že samotní čeští tvůrci dávají přednost českým ekvivalentům (nálepky, šablony, plakáty, atd.).

street artu a jak vnímá tento druh umění odborná a laická veřejnost. Protože je prostředí *street artu* v mnoha ohledech podobné graffiti subkultuře, v podkapitole 4.2 se objevuje srovnání těchto dvou světů. **Pátá kapitola** obsahuje možné způsoby prezentování streetartových děl s konkrétními příklady ze světa i od nás. V **šesté kapitole** se zaměřuji na prostupování komerčního světa do světa *street artu*, kladu si otázku, jaký vliv má tato komercializace na kvalitu streetartových děl, a zda je vůbec možné vytvářet *street art* pro peníze. Poslední **sedmá kapitola** obsahuje medailonky vybraných tvůrců z Brna, kterým vděčím za nemalou pomoc při práci. Tito umělci (konkrétně Shem, Skunk, Krillo a Roar) mi během naší spolupráce poskytli řadu užitečných informací.⁶ Rozhodně bych je ale nezmiňovala, kdyby nepatřili mezi nejaktivnější streetartové osobnosti tvořící v rámci Brna, jejichž práci považuji za velmi kvalitní.

6 Spolupráce probíhala osobní cestou (Roar) i přes internet. Na počátku mi každý tvůrce vyplnil malý dotazník zaměřený především na jeho tvorbu, názory a „kariéru“.

1 Street art – pojem

„Art is not where you expect to find it.“ Patrick Mimran⁷

Termín *street art* můžeme do češtiny přeložit jako „umění ulice“ nebo také „pouliční umění“. Tento pojem je však do značné míry univerzální a zahrnuje celou škálu uměleckých projevů. V obecné rovině můžeme *street artem* nazvat všechny formy umělecké produkce uskutečňující se ve veřejném prostoru, a to jak oficiální (legální), tak neoficiální (ilegální).⁸ Do této sféry lze započítat divadlo, tanec, hudební představení, různé performance, happeningy i tzv. živé sochy.⁹

Dnes se pod tímto termínem rozumí konkrétní (avšak těžko definovatelný) okruh umělecké tvorby, který zahrnuje média jako *stickers* (nálepky), *stencils* (šablonky), *posters* (plakáty), mozaiky, instalace, videoprojekce a řadu dalších uměleckých technik. Všechny tyto projevy spojuje fakt, že jsou vykonávány ve veřejném prostoru, většinou ilegálně, bez nároku na honorář (nejde tedy o věci na zakázku), a jejich autoři vytváří jistou subkulturu podobně jako *writeři* graffiti. Streetartovou subkulturu je však také obtížné definovat, protože na rozdíl od graffiti její členy nespojuje styl oblékání, hudba ani životní filozofie. Přesto mají tvůrci *street artu* něco společného, a to touhu vtipně a esteticky pozměnit tvář měst, ve kterých žijeme.

Termín *street art* se vžil poměrně dobře a v současnosti existují tisíce internetových stránek zabývajících se touto problematikou, vychází celá řada monografií, a dokonce se objevují i knihy věnované konkrétním tvůrcům¹⁰. Dnes je tento pojem používán i v českém prostředí jako terminus technicus, přestože jeho definování i jeho obsah jsou poněkud rozmlžené a často přesahují do jiných uměleckých oborů. V literatuře jsou někdy pojmy graffiti a *street art* zaměňovány, popřípadě je s nimi pracováno volně (často ve smyslu, že graffiti je součástí *street artu*). Přestože na základě výše zmíněných kritérií se tato záměna jeví jako možná, jedná se o dva umělecké proudy, které se sice často dotýkají, ale rozhodně by neměly být zaměňovány. Graffiti je vytvářeno ve veřejném prostoru, ale spíše než na ulicích se s ním setkáme na periferiích měst, dálničních mostech a vlcích, zatímco *street art* je

7 Manco Tristan, *Street logos*, New York 2004, s. 7.

8 Norbert Siegl, Definition des Begriffs Graffiti, *Graffiti Europa*, <http://www.graffitieuropa.org/definition.htm>, vyhledáno 3.1.2009.

9 Norbert Siegl, Definition des Begriffs Street-Art, *Graffiti Europa*, <http://www.graffitieuropa.org/streetart.htm>, vyhledáno 3.1.2009.

10 Např. Banksy, *Wall and piece*, [b.m.] 2006 nebo Shepard Fairey, *OBEY: Supply & Demand - The Art of Shepard Fairey*, [b.m.] 2009.

opravdu vázán na ulice (často ty nejfrekventovanější). Graffiti je založeno na písmu, *street art* na obrazech.

Někdy se pro *street art* používají i jiné názvy, jako například *urban art*¹¹ nebo *street deco*¹². Ty mají odkazovat jednak na těsné sevření s městským prostředím, ale také na častý dekorativní charakter streeartových děl. Výjimečně se můžeme setkat i s termíny *post-graffiti* či *neo-graffiti*¹³, jež naznačují, odkud se *street art* vyvinul.

11 Radek Wohlmuth, Street art v Česku žije a má se xvětu, *Ateliér 19*, 2008, s. 1.

12 István Lékó, Tomáš Pospiszyl, *Street art Praha*, Praha 2007, s. 14.

13 Oba termíny použil Radek Wohlmuth (pozn11).

2 Historie street artu:

Street art obsahuje velké množství technik, které často vznikly pro úplně jiný účel. Proto nemá smysl zabývat se historií mozaiek, polystyrenu, plakátů atd. Je však dle mého názoru namístě zaměřit se na historii graffiti a dějiny neoficiálních nekomerčních nápisů ve veřejném prostředí, které svou formou a obsahem mají ke *street artu* nejbližší.

Za prvopočátky lidské touhy vyjadřovat se pomocí nápisů (popř. kresby) ve veřejném prostředí můžeme s trochou nadsázky považovat paleotické nálezy v jeskyních po celém světě, např. v Lascaux, Altamiře nebo Chauvet. Jedná se o „díla“ vytvořené hlinkou či dřevěným uhlím s tematikou lovné zvěře, a přestože jejich význam ještě nebyl zcela objasněn, většina interpretací je spojuje s magií a loveckými rituály.¹⁴ Zajímavá je skutečnost, že v některých jeskyních můžeme objevit i jakousi primitivní formu techniky dnes nazývané *stencil*, tedy malbu sprejem přes vystříhanou šablonu. V paleolitu autoři nahradili spreje barevným prachem foukaným pomocí duté kosti a jako šablony jim posloužily vlastní dlaně.¹⁵ [2]

Nápisy ve veřejném prostoru (velmi podobné těm dnešním) se objevovaly již v antice, o čemž svědčí např. nálezy v Pompejích.¹⁶ Většinou se jednalo o jednoduché kresby, jména žijících osob a vladařů, hesla oslavující sportovce, vulgarismy, a dokonce se v té době na zdi domů psaly i volební slogany! Tyto nápisy jistě neměly sebemenší umělecké ambice, důraz byl kladen především na obsah sdělení, což tyto projevy spojuje právě s dnešním *street artem*.

Je pravděpodobné, že tvorba nápisů nevymizela ani během středověku. Zřejmě patří k lidské podstatě dávat najevo své názory a pocity touto cestou. Podle Bohuslava Beneše a Václava Hrníčko: „jde nesporně o historické dokumenty, svědčící [...] o vyjadřování necenzurovaných představ neoficiálních nositelů dějin.“¹⁷ Význam a intenzita nápisů vždy vzrostla v dobách revolučních či jinak napjatých, kdy bylo potřeba sdělit výzvu nebo informaci co nejširšímu publiku. Popsané ulice měst se objevovaly za Rakouska-Uherska, kdy se Češi ohrazovali proti monarchii a jejímu aparátu, během obou světových válek (obzvlášť během druhé světové války nabyly nápisy až agresivního charakteru) a v neposlední řadě v 60. letech 20. století (například v Česku se stalo legendárním heslo „Jdi domů Ivane“).¹⁸ [3]

Každému je jistě jasné, že tyto nápisy rozhodně nebyly pouhým vandalismem, a že v případě

14 Smyslem a významem paleolitických maleb se zabývá Conrad Phillip Kottak, *Anthropology. The exploration of human diversity*, Boston 1994, s. 188-192.

15 David Lewis Williams, *Mysl v jeskyni. Vědomí a původ umění*, Praha 2007, s. 265.

16 Tristan Manco, Ganz Nicholas, *Graffiti world. Street art from five continents*, Londýn 2004, s. 8.

17 Bohuslav Beneš, Václav Hrníčko, *Nápisy v ulicích*, Brno 1993, s. 7.

18 Tamtéž, s. 13 - 205.

tech nelegálních autoři často nasazovali vlastní životy pro jejich uskutečnění. Závažnost streetartových sdělení, stejně tak jako výška hrozícího trestu za jejich vytvoření, nejsou dnes tak obrovské. Přesto vidím mezi těmito druhy lidské komunikace jistou paralelu právě v potřebě konkrétního sdělení, zvolené formě a v časté přítomnosti vtipu a satiry.

Street art se do dnešní podoby vyvinul z **graffiti**. I když je tento názor velmi odvážný, je sdílen řadou odborníků (např. Radek Wohlmuth) i některými tvůrci. Český umělec Inity vnímá *street art* jako „výtvarně sofistikovanější formu postavenou na základě graffiti“¹⁹, nebo Pasta (odvážněji) prohlašuje: „*Graffiti je zkrátka matkou street artu.*“²⁰. Pokusím se na následujících řádcích tento vývoj vysvětlit.

Moderní historie graffiti je velmi krátká. Datuje se od přelomu 60. a 70. let 20. století, kdy v New Yorku a Philadelphii začaly vytvářet své první *tagy* na zdech, plakátovacích plochách a metru *writeři* jako Julio 204, Taki 183, Cat 161 či Cornbread.²¹ [4] **Taki 183** je považován za prvního *writera* a pro tvůrce graffiti se stal legendou. Právě díky němu se o *tagy* začala zajímat veřejnost a média.²² Jejich existence byla vnímána jako boj proti systému, stejně tak jako pubertální zábava mladých lidí, každopádně *tagování* se rozšířilo do všech velkých měst světa a s rostoucí kvantitou rostla i kvalita těchto „podpisů“. Smyslem bylo vytvořit co nejvíce dobře viditelných *tagů*, a tak se *writeři* snažily vymýšlet další originální způsoby, jak a kam svou přezdívku napsat. *Tagy* se zvětšovaly a měnily od jednoduchých monochromních nápisů jedním tahem k obrovským barevným (často iluzivně trojrozměrným) *piecům* na vlcích a vagónech metra.²³ [5] Nešlo však o jednoduchou metamorfózu jednoho uměleckého projevu v jiný, došlo k odštěpení a následné symbióze, kdy *writeři* vytvářeli velká časově náročná díla na vlcích, a zároveň kdykoliv během dne *potagovali* celou ulici.

Je nasnadě, že umělecky ambiciózním jedincům přestalo brzy „pouhé“ psaní jména stačit a přešli od písma, coby formy svého projevu, k obrazům. Příkladem za všechny by mohl být americký umělec **Keitha Haringa** (1958-1990), který koncem 80. let maloval bílou křídou na černé reklamní tabule umístěné v podchodech metra New Yorku své charaktery (batole, UFO, pes, atd.). [6] Haring vytvořil svůj vlastní styl podobný aztéckému umění či tvorbě

19 Čermáková (pozn. 1).

20 Pasta, Names 2008, *Ateliér* 19, 2008, s. 8.

21 Manco (pozn. 16).

22 Taki 183 byl ve své době natolik slavný, že o něm vyšel článek v *New York Times*: Don Hogan Charles, 'Taki 183' Spawns Pen Pals, *New York Times*, 21. 7. 1971, s. 37.

23 O graffiti produkci z těchto počátečních let, jež dostala název *old school graffiti*, natočili v roce 1983 režiséri Tony Silver a Henry Chalfant dokumentární film *Style Wars*.

australských domorodců, který byl srozumitelný. Nezakládal se na opakování přezdívky jako graffiti, ale na kreslených obrázcích, jež fungovaly samy o sobě a zároveň reagovaly na okolní reklamy a místo jako takové.²⁴ Haring byl jeden z prvních vystudovaných umělců, kteří pochopili potenciál graffiti coby prostředku komunikace s početným publikem.

Osobností, která vycházela přímo z prostředí *writerů*, byl **Jean-Michel Basquiat** (1960-1988). Začínal v 70. letech jako *writer* šířící po New Yorku *tag* SAMO©, což byl akronym sousloví „same old shit“. Později dokázal přenést syrovost a agresivitu graffiti na svá plátna, a díky tomu se stal během 80. let uznávaným umělcem objevujícím se často po boku Andyho Warhola. Jeho tvorba vycházela z africké kultury, graffiti subkultury a populární kultury.²⁵ [7] Haring i Basquiat provedli významný krok v transformaci graffiti směrem ke *street artu*, k transformaci písma směrem k obrazům. Když jsem zmínila Andy Warhola, nemohu opomenout jistou podobnost pop-artu a *street artu*. Oba tyto směry ruší hranice mezi vysokým a nízkým uměním tím, že své náměty i formu přebírají z populární kultury.

Je paradoxem, že represivní krok ze strany zákonodárců podnítil mladé *writery* ke vzniku nové techniky. V New Yorku koncem 70. let byl vydán přísný antigraffiti zákon, na což místní tvůrci graffiti zareagovali s důvtipem sobě vlastním. Spreje vyměnili za samolepky firmy Avery s dnes už legendárním nápisem „Hello, my name is“, do kterých vepisovaly své *tagy*.²⁶ [8] Právě tyto nálepky mohou být považovány za předchůdce dnešních *stickers* a za most mezi graffiti a *street artem*. Mnoho umělců začínalo svou kariéru jako *writeři* graffiti, a právě přes tyto prvotní samolepky objevili variabilní obrázkový svět *street artu*, který jim vyhovoval mnohem více. Příkladem za všechny může být český streetartový umělec Remer: „První nálepky jsem viděl asi tak v 95, tagy na samolepkách [...] Pak jsem jednou vzal samolepku a nakreslil nějaké charaktery a nalepil je jen tak ve městě. A už jsem tomu zcela podlehl“.²⁷ Zajímavé je, že podobné *tagy* na samolepkách se začaly koncem 80. let objevovat i na evropském kontinentu, a to v Mnichově. Šlo o tzv. „Klebies“, tedy etikety s kolonkou adresáta, které bylo možné sehnat zadarmo na jakékoliv německé a rakouské poště.²⁸

Street art, jak jej známe dnes, vzniká koncem 80. let. V té době se také definitivně

24 Petr Volf, Táta street artu, *Reflex* 18, 2007, <http://www.reflex.cz/Clanek27205.html>, vyhledáno 3.2.2009.

25 Eleanor Heartney, *Art & today*, London 2008, s. 28.

26 Wolmuth (pozn. 11), s. 16.

27 Dylar, Rozhovor s Remerem + pár fotek, *Bbarák*, <http://www.bbarak.cz/articles.php?cid=32&id=223>, vyhledáno 1.1.2009.

28 Siegl (pozn. 9).

ustálila technika *stencils*, kterou proslavil jeden z jejích průkopníků, francouzský umělec **Blek Le Rat**²⁹. Blek začínal s malými šablonami krys, které stříkal do různých zákoutí Paříže, aby později přešel k postavám v životní velikosti. [9] Z Francie se technika *stencils* rozšířila doslova do celého světa a s ní i zajímavá skutečnost, že se její autoři (na rozdíl od *writerů* graffiti) začali považovat za umělce.³⁰ V současnosti je technika *stencils* jednou z nejrozšířenějších a nejoblíbenějších.

Kromě *stickers* a *stencils* umělci postupně vymysleli celou řadu dalších technik, a inspirací jim je vše kolem. Cení se především originalita a kvalita zpracování. A že může být použito v podstatě cokoliv, dokládá například tvorba skupiny **KNITTA**, jejíž členové obháčkují tyče dopravních značek, stožáry a další předměty na ulicích.³¹ Je možné, že inspirací skupině KNITTA byla tvorba dvojice umělců **Christo** a **Jeanne-Claude**, kteří prosluli zahalováním významných historických budov do plátna. [10] Jejich městská tvorba výborně koresponduje se snahou tvůrců *street artu* oslovit co nejširší publikum a vyvolat v něm řadu otázek a pochybností o životě, kterým žije.

V českém prostředí si počátky *street artu* můžeme spojit s **Vladimírem Boudníkem** (1924-1968), který koncem 40. a v 50. letech pořádal s přáteli akce v ulicích Prahy. Ty probíhaly tak, že si Boudník vyhlédl oprýskanou zeď, a do ní pak dorýval a dotvářel skvrny, aby vytvořil obraz. [11] Zároveň zapojoval kolemjdoucí publikum a poukazoval na obrazotvornost a tvůrčí schopnosti každého člověka.³²

Za první porevoluční projevy *street artu* v České republice můžeme považovat natření sovětského tanku na Smíchově na růžovo **Davidem Černým** roku 1991³³ [12], překrytí neonového srdce Jiřího Davida nad Hradem skupinou **ZTOHOVEN** roku 2003 tak, aby vypadalo jako otazník³⁴ [13], nebo akci **Romana Týce** (alias Davida Brudňáka, člena skupiny ZTOHOVEN), který vyměnil panáčky na pražských semaforech v roce 2007³⁵. [14]

29 Blek le Rat, oficiální stránky: <http://bleklerat.free.fr>, vyhledáno 3.1.2009.

30 Siegl (pozn. 9).

31 Knitta, oficiální stránky, <http://www.knittaplease.com>, vyhledáno 3.1.2009.

32 Zdeněk Primus (ed.), *Vladimír Boudník. Mezi avantgardou a undergroundem*, Praha 2004, s. 56-59.

33 David Černý, <http://www.davidcerny.cz/start.html>, vyhledáno 3.2.2009.

34 ZTOHOVEN, http://www.ztohoven.com/cz/otaznik_nad_hradem, vyhledáno 3.2.2009.

35 Hitting The Streets of Prague with Roman Tyc, 19. 6. 2007, *Wooster Collective*, http://www.woostercollective.com/2007/06/hitting_the_streets_of_prague_with_roman.html, vyhledáno 3.2.2009.

3 Techniky street artu

Jak jsem již uvedla výše, *street art* zahrnuje obrovskou škálu technik a médií. Každý tvůrce využívá právě ty, které mu nejlépe vyhovují, a proto nelze vytvořit jejich konečný seznam, protože zítra může přijít někdo s něčím novým. Přesto jsou některé techniky používány nejčastěji, a objevují se po celém světě. Patří mezi ně *stickers*, *stencils*, *posters*, „tradiční“ malba, mozaiky a instalace.

Instalování děl do prostředí probíhá v závislosti na velikosti a náročnosti buď ve dne nebo v noci, přece jenom jde o ilegální činnost. Někteří tvůrci také pracují rádi sami za sebe, což znamená, že nevytváří skupiny (*crew*) a umísťují svá díla do prostředí sami. Je to ale individuální a každý preferuje něco jiného, např. český tvůrce Remer dává přednost samotě: „*Lepím hodně sám. Jsem takový samotář... Rád si to 'vychutnávám' a člověk je při lepení sám sebou, vnímá víc to okolí, nemusí hlídat ostatní a jede si svojí akci na ulici. Má svou svobodu.*“³⁶ Většina autorů se řídí heslem „Pomoz si jak umíš“, a tak materiály vyhledávají téměř kdekoliv, můžou se hodit jak staré PET lahve³⁷, tak nefunkční televize či staré matrace. To platí i pro instalaci děl, kdy zvolené místo může být příliš vysoko na to, aby tam člověk dosáhl. Autoři dokáží vynaložit veškeré úsilí ke zdolání jakékoliv výšky, popřípadě si umí vypomoct jinak. [15]

Doposud jsem se nesešla s žádnou odbornou publikací zabývající se zevrubně streetartovými technikami, takže většina informací z této kapitoly pochází z mého vlastního pozorování či z rozhovorů se samotnými autory.

3.1 Stickers

Stickers, nálepky nebo samolepky jsou jednou z nejrozšířenějších technik *street artu*. Za jejich předchůdce mohou být považovány samolepky firmy Avery objevující se koncem 70. let v New Yorku, o kterých jsem se již zmínila ve druhé kapitole. Jejich obdobou jsou bílé nálepky s vepsanými *tagy*, se kterými se můžeme ve městech setkat i dnes. [16] Jsou záležitostí graffiti subkultury, vytvářejí je *writeři*, a nejde v nich primárně o sdělení umístěné na nálepce, ale spíše o kvantitu těchto „podpisů“. Každá taková nálepka je originálem, ale

36 Dylar (pozn 27).

37 Ve dnech 18.3. až 18.4.2009 proběhla v Českém centru Praha výstava 'PETART - V petu tváře' sochařky Veroniky Richterové, která za svůj výrazový materiál zvolila právě staré pet lahve (Petart, *Phatbeatz*, <http://www.phatbeatz.cz/petart-v-petu-tvare>, vyhledáno 1.4.2009).

nevýhodou je, že popisování a lepení je časově náročnější a logicky je efekt *zbombení* konkrétního místa snížen.

Streetartové nálepky využívají více obrazů než písma, i když ani to není zcela vyloučeno. Jejich tematika je rozličná, mohou zobrazovat vše co nás obklopuje, od lidských postav a tváří, po zvířata, parodovaná loga firem, *charaktery* (vymyšlené postavy s patrným rukopisem autora), komiksově či filmové postavy, a mnoho dalšího.

Náročnost výroby streetartových *stickers* se pohybuje od maximální jednoduchosti (autor si stáhne obrázek z internetu nebo použije fotografii), po nepoměrně obtížnější vytvoření vlastního návrhu, který je pak převeden do elektronické podoby³⁸. Často dochází ke skloubení obojího, kdy umělec pozmění již existující obraz dokreslením nějaké části nebo zkombinuje více obrazů v jeden, a vznikne jakási koláž. Výsledkem je posunutí významu za účelem jasného (často vtipného) sdělení. Hotový návrh je vytištěn na papír, přičemž někteří tvůrci mají přístup k profesionálním laserovým tiskárnám a samolepicímu papíru³⁹, což velmi ovlivňuje životnost *stickerky*. Objevují se ale i samolepky tištěné na domácích tiskárnách. Důležité je, aby tisk byl vodě odolný. Další možností jsou *stickers* vytvořené z fólií běžně dostupných v papírnictví. Ty jsou časově náročnější a výsledek není vždy ideální. Tvar *stickers* nemusí být obdélný, ba naopak, i zde se cení invence. [17]

Díky časové nenáročnosti instalace je možné nalepit *stickerku* téměř na cokoli, ale podstatné je, aby nálepka na podkladovém materiálu držela. Nejčastěji jsou polepovány zadní strany značek, odpadkové koše, elektrorozvaděče, okapové rýny, atd. U většiny nálepek nehraje prostředí významnější roli, nálepky jsou tištěny často ve velkých sériích a tematika je univerzální (kritika politické situace státu, vtipné přesmyčky, *charaktery* a značky autorů).

Přesto ale někteří autoři vytváří projekty, u nichž na umístění nálepky záleží, např. **Project Bubble** newyorského umělce Ji Lee. Lee vytiskl 15 tisíc nálepek tvaru prázdných bublin, jakými hovoří postavy v komiksech, a ty vylepoval roku 2002 na reklamní billboardy a city light vitríny po New Yorku. Netrvalo dlouho a publikum výzvu přijalo, kolemjdoucí začali do bublin vepisovat své nápady a vtipné postřehy. Je Lee pak znovu prošel všechna místa, reakce vyfotil a zveřejnil na internetových stránkách www.thebubbleproject.com. [18] Také o této spolupráci s veřejností vydal v roce 2006 publikaci *Talk Back – The Bubble Project*.⁴⁰ Smyslem projektu bylo dát lidem šanci promluvit, dát jim návrh, jak se bránit

38 Takto například vytváří své *stickers* brněnský umělec Skunk.

39 Řada firem dnes nabízí velkosériový tisk zaslaných nálepek, např. www.stickers.cz.

40 Marcus Fairs, *Design 21. století. Nové ikony designu. Od masového trhu k avantgardě*, Praha 2007, s. 405.

proti všudypřítomným reklamám.

V Českém prostředí je zase krásným příkladem těchto *stickers* projekt ostravské umělkyně Efox, **Pandalizace**, který proběhl v dubnu 2008. Šlo o poněkud invazivní reakci na turné kontroverzního zpěváka Daniela Landy, respektive plakáty zvoucí na tuto akci. Ty měly podobu známky na dopisy s portrétem Landy a protektorátní vlajkou v pozadí. Efox vytiskla (a také poskytla ke stažení) samolepky s detaily poměrově odpovídající plakátům, které z Landy vytvářely pandu (odtud název projektu), nebo ho jinak zesměšňovaly.⁴¹ [19] Je pravda, že tento způsob komunikace může působit dětinsky, ale i takové chování umožňuje anonymita, kterou *street art* poskytuje.

3.2 Stencils

Šablony, *stencils* nebo také *pochoirs* jsou dalším velmi oblíbeným streetartovým médiem. Jejich výroba je poněkud složitější než u *stickers*, a to zejména kvůli závěrečné fázi vyřezávání, a pak při samotné instalaci do ulice. Autor si opět navrhne téma, a to buď přímo ručně na papír nebo pomocí různých počítačových programů, jako je např. Adobe Illustrator CS3. Samozřejmě musí dopředu myslet na to, kterou část chce mít barevnou, a která má zůstat barvou nedotčená. Pak následuje fáze vyřezávání, kterou lze uskutečnit opět buď klasicky ručně nebo pomocí tzv. vyřezávacích plotterů, což jsou speciální stroje pro profesionální práci (často jsou využívány v reklamních agenturách či grafických firmách).

Tematika šablon může být opět různá, ale většinou se odvíjí od autorovy schopnosti dané téma zpracovat a vyřezat. Je možné vytvářet i polychromní díla, přičemž každá barevná vrstva musí mít vlastní šablonu. Nejčastěji se objevují lidské postavy a tváře, ale i zvířata nebo předměty z každodenního života. Zajímavým fenoménem jsou pomocí šablon stříkané nápisy, celé věty či dokonce verše. Těmi proslul brněnský umělec Timo nebo v pražském prostředí tzv. Poesie pro chodící. Jejich krátké texty je možné přečíst za chůze bez zastavení, ale díky emočnímu podtextu v nás zůstávají a působí na naše podvědomí. [20a]

Při stříkání šablon musí umělec promyslet řadu faktorů, které by mohly výsledek negativně ovlivnit. Mezi ně patří například počasí. Když je vlhko nebo dokonce prší, nemá smysl se do vytváření *stencils* vůbec pouštět, barva by nedržela a okamžitě by stekla z podkladu na zem. Stejně tak, ne-li více, je důležitá volba podkladu. Ideální pro sprejování jsou hladké materiály se střední adsorpční schopností, rozhodně mezi ně nepatří hrubá omítka.

41 Radek Wohlmuth, Efox – liška, který způsobila pandál, *Ateliér 19*, 2008, s. 5.

Pokud materiál nesaje, barva rychle stéká, pokud však saje příliš, výsledek je nevýrazný a spotřeba barvy příliš velká. [21]

Mezi přední tvůrce této techniky patří např. **Blek Le Rat**, **Banksy**, **Case** a celá řada dalších. [20b]

Inspirací pro mnohé streetartové umělce by mohl být britský ilustrátor **Rob Ryan**, který svou kariéru založil na jakési formě ručně zpracovávaných vystřihovánek velmi blízkým technice *stencils*. Ty však nenalezneme v ulicích, ale v galeriích Londýna či na přebalu desky hudební skupiny Erasure. Jednoduše můžeme říci, že Ryan vytváří šablony, které jsou považovány za hotové dílo.⁴² [22]

3.3 Posters

Posters mohou a nemusí mít podobu klasických plakátů, na které jsme zvyklí. Toto označení se pravděpodobně ujalo kvůli stejnému způsobu vylepování. Většinou ale nemají klasický obdélný formát, jejich tvar obkresluje siluetu zobrazeného výjevu. Vznik těchto plakátů je velmi podobný předchozím technikám (rozdíl je ve větších rozměrech). Autor si navrhne koncept, který pak vytiskne pomocí tiskárny nebo nastříká sprejem na papír. U této techniky je vždy lepší použít měkčí papír (např. balicí) a je vhodné zvolit laserový nebo vodě odolný tisk kvůli životnosti díla. Někdy se může stát, že umělec plánuje větší formát, než jaký je jeho tiskárna schopná vytisknout, popř. než jaký má rozměr papíru. Pak se dílo rozdělí do menších segmentů, které se pak na místě instalování nalepí vedle sebe. Důležitý je samozřejmě i výběr lepidla, které by mělo mít vhodnou hustotu, aby udrželo i papír s větší gramáží. Používá se klasické (např. Herkules), klovatina, tzv. mazací vosky, pasty i sekundová lepidla.⁴³

Tématika plakátů se pohybuje od jednotlivých postav po celé výjevy, ale objeví se i podoba klasického plakátu, jako např. udělal brněnský tvůrce Shem (člen skupiny 1331). Jeho plakáty zvaly na imaginární hudební akci konanou v roce 1331.

Umístění plakátů závisí především na podkladovém materiálu, ne na všem lepidlo přilne. *Posters* tedy můžeme nejčastěji potkat na plakátovacích plochách, ale i na různých plechových vratech a branách, na mostech a podjezdech, a často zdobí i cihlové zdi. [23]

42 Fairs (pozn. 40), s. 398.

43 Remer, výroba plakátů, <http://www.remer.wz.cz/index2.htm>, vyhledáno 1.3.2009.

3.4 Malba

Ačkoliv by jsme tuto techniku v ulicích čekali nejméně, opak je pravdou. Malba byla, je a zřejmě i bude pro člověka jedním z nejpřirozenějších médií. Streetartoví umělci pracují pomocí štětců, sprejů, válečků či stříček, a plně využívají svobodu, kterou jim tato technika umožňuje, co se týká volby námětu. V zahraničí se pro velké malby na zdech vžil termín *murals*, což může znamenat nástěnná malba i freska.

Malba štětcem patří v dějinách umění k tradičním technikám a téměř každý jedinec si ji osvojil jako malé dítě na základní škole. Proto je zajímavé pozorovat, kam až umí umělci *street artu* tuto techniku posunout. Mezi špičky tvořící touto technikou patří např. brazilský umělec **Herbert Baglione**⁴⁴, **Dan Witz**⁴⁵ nebo Američan **Merz**. Merz nyní žije v New Yorku, kde maluje olejovými barvami na plátno a lepenku, a jeho tvorba je spojením tradiční olejové malby a graffiti prvků.⁴⁶ Ojedinelá je tvorba japonské dvojice **Hitotzuki** (Kami a Sasu).⁴⁷ Kami maluje lineární obrazce navazující na tradici japonské kaligrafie a Sasu k nim domalovává květy připomínající buddhistické mandaly.⁴⁸ [24]

Dalším způsobem malby je práce **válečky** na teleskopických tyčích, která je vhodná pro opravdu velké kompozice nebo pro díla plánovaná do větších výšek. Tuto techniku si oblíbil např. italský umělec **BLU**. [25]

Řada tvůrců *street artu* přejala techniku graffiti *writerů*, tedy **spreje**. Zákonitosti práce jsou stejné jako při tvorbě graffiti. Je třeba pracovat na vhodném podkladu, aby barva nestékala, a zároveň aby materiál nesál příliš, mít vhodné trysky, a významnou roli hraje i počasí.

S nadsázkou lze říci, že technika streetartové malby prošla doposud podobným vývojem jako obecné dějiny umění, objevil se například surrealismus, naivní tvorba, hyperrealismus i abstrakce. Abstraktní proud vyvrcholil tvorbou amerického umělce s *nickem* **KR**, který svůj graffiti podpis eliminoval na pramínky stékající barvy. [25]

3.5 Mozaiky

Často se v ulicích můžeme setkat s velmi netradiční výzdobou vytvořenou velmi tradiční

44 Manco (pozn. 16), s. 64.

45 Dan Witz proslul projektem Hummingbirds: v březnu roku 1979 maloval v ulicích New Yorku neuvěřitelně realistické kolibřiky. V roce 2000 se k této činnosti vrátil (Tamtéž, s. 120).

46 Tamtéž, s. 82.

47 Hitotzuki, oficiální stránky: <http://www.hitotzuki.com>, vyhledáno 3.2.2009.

48 *Ateliér* 19 (nestr), 2008, příloha.

technikou. Mám namysli mozaiky, které zapadají do prostředí ulice natolik, že je velmi těžké si jich vůbec všimnout. Mozaiková technika provází lidské pokolení od dob antiky⁴⁹ a bez větších změn se dochovala dodnes. Proto není pro umělce nijak složité sehnat materiál v obchodech či na skládkách. Nevýhodou této techniky je časová náročnost, kterou řada tvůrců řeší tak, že si zvolený výjev připraví a nalepí doma na podložku, a dílo do ulic instalují i s ní.

Technikou mozaiek prosluli **Space Invaders**, kteří svými typickými charaktery značkují různá města na světě podle pravidel stejnojmenné počítačové hry. Toto hnutí údajně spustil pařížský umělec s přezdívkou Invader.⁵⁰ Na jejich internetových stránkách www.space-invaders.com jsou dokonce pečlivě zaznamenávána místa, která Space Invaders už navštívili. Ve Vídni jsem se setkala se zajímavou proměnou tohoto fenoménu, kdy se „invaderovské“ mozaiky transformovaly do podoby černých nálepek s nápisy „Space Invaders against racism / sexism / fascism / antisemitism / homophobia“. Je ale více než pravděpodobné, že s těmito *stickers* nemají původní Space Invaders nic společného, protože na levé straně nálepek je uvedeno „Rosa Antifa Wien“. [26]

3.6 Instalace

Instalace nebo také objekty jsou jedním z nejvíce variabilních odvětví *street artu*. Jejich podoba, velikost ani umístění nejsou nijak omezené. V podstatě záleží pouze na kreativě a fantazii tvůrce. Protože nemohu tuto kapitolu zpracovat stejným způsobem jako ty předchozí, tzn. obecně popsat jak díla vznikají, jakou mají obvykle tematiku a kam se umísťují, rozhodla jsem se uvést pár příkladů z Česka i ze zahraničí.

Mezi nejslavnější „instalatéry“ patří americký pouliční sochař⁵¹ **Brad Downey**, který využívá různé předměty městského mobiliáře, jež vtipně mění v originální objekty. V loňském roce navštívil i Prahu, kde v rámci festivalu Namesfest vytvořil z odpadků postavu doslova tryskající z koše. Mezi jeho další díla patří například značka - strom nebo prodloužená pouliční lampa, které bylo možné spatřit v roce 2005 v ulicích Londýna.⁵² [27] Jeho tvorba působí esteticky a výborně zapadá do svého prostředí.

49 Martina Kudlíková, kapitola Pozdně antická a raně křesťanská mozaika v Itálii in: magisterská oborová práce *Raně křesťanská mozaiková výzdoba v S. Apollinare Nuovo v Ravenně*, Brno 2006.

50 Manco (pozn. 7), s. 53.

51 Takto byl označen v příloze časopisu *Ateliér* 19, 2008.

52 Brad Downey's How To Become Invisible, *Wooster Collective*, http://www.woostercollective.com/2006/02/wooster_how_to_5-_brad_downeys_how_to_become_invisible.html, vyhledáno 3.2.2009.

Během práce jsem narazila na zajímavou skutečnost, a to, že podobný projekt uskutečnili nezávisle na sobě český umělec **Epos**⁵³ a světová hvězda **Joshua Allen Harris**⁵⁴. [28] Mohlo jít o náhodu, ale je pravděpodobnější, že se periferie inspirovala centrem dění. Jednalo se o objekty z látky (popř. igelitu) napojené na průduchy metra, které se v určitou dobu díky kumulaci vzduchu nafoukly a ohromily kolemjdoucí. Zatímco Epos kladl důraz na monumentalitu těchto instalací, Harris si pohrával s tvary a detaily.

Svým obsahem jsou dle mého názoru velmi významné akce – instalace, které realizuje světová celebrita *street art* scény, **Banksy**. Banksy proslul především svými kvalitními *stencils*, které stříká nejenom po zdech rodné Anglie, ale např. i na zeď mezi Izraelí a Palestinou⁵⁵. Mě více upoutala jeho instalace v Disneylandu z roku 2006⁵⁶ [29], která spočívala v postavě figuríny oděné do oranžové kombinézy s černým pytlím na hlavě, jež měla v návštěvnicích evokovat scény zajatců často se objevující v televizních zprávách. Najednou se rodiny s dětmi setkali tváří v tvář realitě, která se jich zdánlivě nikdy nemohla týkat. Banksy se, jako správný umělec, zaměřuje na společensky závažná témata a zpracovává je trefně a s důvtipem.

53 Radek Wohlmuth, Epos, který sám píše, *Ateliér* 19, 2008, s. 5.

54 J.A. Harris, *Wooster Collective*,
http://www.woostercollective.com/2008/03/wooster_followup_joshua_allen_harris_inf.html,
vyhledáno 3.2.2009.

55 Banksy - Graffiti Terrorist Artist, <http://www.infectiousvideos.com/p/1699>, vyhledáno 3.2.2009.

56 Banksy at Disneyland, <http://www.youtube.com/watch?v=7cQbjupW8FI>, vyhledáno 4.2.2009.

4 Přirozené prostředí street artu

„Veřejný prostor je hřiště, člověk v něm hledá to správné místo...“ Pasta⁵⁷

„Myslím, že by to měl umělec udělat tak, aby byla jeho práce ideální pro jeho město. Protože pak bude jeho město ideální pro jeho práci.“ Point⁵⁸

Pokud chceme hovořit o *street artu*, nemůžeme opomenout jeho živnou půdu, jeho přirozené prostředí, inspiraci a pohřebiště zároveň – město. Město můžeme vnímat jako koláž z vývěsních štítů, reklamních nápisů, výloh a dopravních značek, tak jako to dělali surrealisté ve 30. letech.⁵⁹ „Město jako kolektivní umělecké dílo [...] podmiňuje umění a je uměním, město tvoří divadlo, je divadlem ...“⁶⁰ V takovém případě tvoří streetartová díla jen část pestrobarevné mozaiky, a my se nemusíme ptát po významu a smyslu těchto anonymních děl. Město je ale zároveň spojováno s životem moderního člověka, je to jeden ze základních stavebních kamenů civilizace. Nejde tedy pouze o soubor budov a lidí v nich žijících a pracujících, město je „novou lidskou přírodou, místem prolínání různých infrastruktur, uzlem individuálních lidských osudů i střetů celých kultur.“⁶¹ *Street art* je pak způsobem, jak toto komplikované prostředí uchopit, jak jej navrátit jedinci.

Město a život v něm je pro streetartové umělce zdrojem námětů, ale také jej ovlivňuje, ne-li omezuje. Tvůrce musí podvědomě přistoupit na jistá pravidla o formě, umístění a vnímání těchto děl. *Street art* je tedy (vědomě či nikoliv) velmi úzce svázán s populární kulturou i komerčním designem, a to i přesto, že se právě vůči nim často vymezuje. O vztahu *street artu* a reklamy se budu podrobněji zabývat v 6. kapitole, nyní bych chtěla pohovořit o tom, s čím vším se musí *street art* ve svém přirozeném prostředí vyrovnávat.

„Writeři vidí ve městě plochy pro svoji tvorbu, 'skejtáci' zase překážky vybízející k různým trikům a umělci ulice se snaží využívat systém města, nacházet v něm detaily (dopravní značky, reklamy, nápisy, atd.), na něž by mohli navázat ve své tvorbě.“⁶²

57 Čermáková (pozn. 1).

58 Point, rozhovor pro Namesfest, <http://namesfest.net/news.php?extend.14>, vyhledáno 5.2.2009.

59 Šimon Janíček, Město jako koláž / Organismus aneb Surrealistický aspekt street artu in Filip Jakš (ed.), *Pouliční umění. Teorie na ulici*, Praha 2008, s. 3.

60 Lewis MUFORD, *The City in History*, Londýn 1961 podle Filip Jakš (ed.), *Pouliční umění. Teorie na ulici*, Praha 2008, s. 5.

61 Janíček (pozn. 59), s. 4.

62 Filip Jakš, Komunikace a napětí v „komunitě supermanů“ in Filip Jakš (ed.), *Pouliční umění. Teorie na ulici*, Praha 2008, s. 10.

4.1 Porušování zákona a ohlas veřejnosti

„Propusťme vrahy, ať je místo v celách pro teroristy se sprejema!“⁶³

Street art je subkulturou, která doposud více či méně úspěšně ignoruje jak kulturní instituce, tak zákony dané země. Vytváří si vlastní alternativní systém, který bují uvnitř toho oficiálního. Je tedy logické, že příslušníci oficiálního systému, ať už to jsou policisté, agentury obstarávající reklamní plochy nebo rozhňevaní důchodci, na tuto nezákonnou činnost musejí patřičně reagovat. Streetartová díla rostou jako houby po dešti a se stejnou vervou mizí. Tím ovšem vzniká zajímavý koloběh. Ulice jakoby ožívají. Pokaždé když procházíte určitým místem, naleznete něco nového a zjistíte, že něco starého zaniklo. Tato pomíjivost je krásná a smutná zároveň. Je to však daň za to, že umělci využívají prostor, jenž jim podle práva nepatří. Díla jsou přímo odstraňována (policíí, zřízenci městských služeb nebo lidmi, kterým se daný předmět prostě zalíbí), část je přelepena reklamními plakáty či díly jiných tvůrců, a existují i případy, kdy někdo dílo záměrně poškodí. Poslední zmíněná situace se může v očích běžných obyvatel jevit jako paradox, vandal poškodí projev vandalismu. A tím se dostávám k ožehavé sérii otázek: Jak vnímají samotní umělci skutečnost, že svými díly poškozují cizí majetek? A opravdu jej poškozují? Je pro jejich práci ilegalita přítěží nebo motivací? A jak tento nový druh umění vnímá veřejnost?

Na první položenou otázku můžeme najít odpověď ve článku *Streetartové lepení versus černý výlep*, který napsal Skunk pro MF Dnes. V podstatě v tomto textu také shrnul motivaci umělců *street artu*: „Když s jinými pouličními výtvarníky někam lepíme nálepkou, plakát či polystyren, nemáme snahu něco znehodnotit, nebo snad zničit, ale především touhu ukázat se, touhu říct lidem: 'Hej, já jsem tady taky!'“⁶⁴ Také Krillo v tom má jasno: „míra poškození je nízká, vandalismus je jiná kategorie.“⁶⁵ Roar zase plně vystihl podstatu této problematiky: „Hlavne cudzí majetok výslovne nepoškozujem, ale mením, upravujem, zdobím. Je to proste kreatívna, nie deštruktívna činnosť, čo si však málokto uvedomuje. Neničím niečo, čo už je, ale nahradzujem to niečím novým, pridávam nové prvky k starým.“⁶⁶

S těmito názory mi nezbývá než plně souhlasit.

63 Diskuze ke článku: Milan Knížák, Street art aneb špatně položená otázka, *Lidové noviny*, 28. srpna 2008, http://www.lidovky.cz/diskuse.asp?iddiskuse=A080828_000004_In_noviny_sko&klic=230833&mes=&vlakno=27445925#27445925, vyhledáno 5.2.2009.

64 Skunk, Streetartové lepení versus černý výlep, *Mladá fronta DNES - jižní Morava*, 2.5.2008, UMĚNÍ & KRITIKA - BRNĚNSKÁ SCÉNA, str. 7.

65 Z dotazníku Krillovi 16. 2. 2009.

66 Z dotazníku Roarovi 20. 4. 2009.

Pro tvůrce *street artu* může být nezákonnost jejich počínání jistým afrodisiakem, ale rozhodně si ji neužívají jako *writeři* graffiti. V jednotlivých zemích se trestání *street artu* liší a pohybuje se od téměř naprosté tolerance až k velmi přísným postihům. V našich končinách nyní panuje poměrně vtipná situace (stejně jako ve většině zemí západní Evropy), kdy jsou na jednu stranu tvůrci chycení v ulicích pokutováni, a na druhou stranu jsou pořádány oficiální výstavy a festivaly. Pokud jsou tvůrci chyceni přímo při činu policií, záleží na tom, zda je dílo provedeno sprejem či pouze nalepeno. Se sprejem v ruce jste prostě sprejer a „každý zadržený sprejer je neprodleně předán k dalšímu šetření policistům, neboť se jedná o trestný čin sprejersství“⁶⁷, což v podstatě znamená porušení §257b 140/1961 Sb. trestního zákona⁶⁸. Ve druhém případě budete pokutováni za „černý výlep“, což je řešeno na místě pouze blokovou pokutou.

Zaměříme se nyní ale na reakci veřejnosti. Pokud zaplatíte v kapitalistické společnosti dostatek peněz, můžete umístit cokoli téměř kamkoliv. Lidé si proto už zvykli na všudypřítomnost billboardů, výloh a poutačů, a dokonce se smířili s faktem, že vzhled ulic z velké části určují reklamní agentury. To má za následek, že valná část procházejících streetartová díla vůbec nezaregistruje. Považuje je za další reklamní trik a nevěnuje jim pozornost. Myslím si, že i s tím umělci počítají, a svá díla zamýšlí jako odměnu pro vnímavé pozorovatele. Laické publikum, vědomé si existence streetartových děl, pak můžeme rozdělit na tři tábory. Všechny jsem měla možnost pozorovat koncem minulého roku, kdy jsem byla s Roarem na legální (!) zdi v Brně u ulice Křenová. Když kolemjdoucí lidé spatřili mladého muže stříkajícího na již tak pestrou zeď další obraz, často se zastavovali a jeho počínání komentovali. Někteří jej chválili (Roar byl dokonce požádán o „odbornou“ radu ohledně výmalby pokoje), jiní procházeli bez přímého pokusu o komunikaci, ale nebylo možné přeslechnout jejich nadávky, a dokonce se objevil i jeden agresivní člověk. Přestože je možné, že tito lidé považovali Roarovu tvorbu za graffiti, vyprofilovaly se právě tři zmíněné skupiny:

67 V emailu ze dne 30. 3. 2009 Mgr. Denisa Kapitančíková, tisková mluvčí Městské policie Brno.

68 §257b 140/1961 Sb. trestního zákona:

(1) *Kdo poškodí cizí věc tím, že ji postříká, pomaluje či popíše barvou nebo jinou látkou, bude potrestán odnětím svobody až na jeden rok nebo peněžitým trestem.*

(2) *Odnětím svobody na šest měsíců až tři léta nebo peněžitým trestem bude pachatel potrestán, způsobí-li činem uvedeným v odstavci 1 značnou škodu nebo spáchá-li takový čin opětovně nebo spáchá-li takový čin jako člen organizované skupiny nebo spáchá-li takový čin na věci, která požívá ochrany podle zvláštních předpisů.*

(3) *Odnětím svobody na dvě léta až osm let bude pachatel potrestán, způsobí-li činem uvedeným v odstavci 1 škodu velkého rozsahu.*

Citováno podle: <http://zakony-online.cz/?s10&q10=257>, vyhledáno 9.3.2009.

ti, kterým se *street art* líbí, ti, kterým se nelíbí, a ti, které dokonce rozčiluje. Posledním vadí skutečnost, že umělci porušují zákon, a už se nezamýšlejí nad dílem samotným. Roar k tomu dodává: „*Ak to niekto považuje za vandalizmus, jeho vec – u mňa je to proste človek čo nemá dostatok informácií o danej problematike a hlavne nemá záujem tieto informácie získavať.*“⁶⁹ Rozhodně hraje důležitou roli postoj médií v dané zemi, protože ta hýbou veřejným míněním. Čeští umělci si na nezáměr ani na negativní reakce stěžovat nemohou, streetartové tematické se pravidelně věnuje časopis *Reflex*⁷⁰, ale i Lidové noviny⁷¹, Mladá fronta Dnes⁷² či Právo⁷³, a nejednou se toto téma objevilo v České televizi⁷⁴ nebo například na rádiu Wave⁷⁵. To má za následek, že většina obyvatel České republiky, přestože nekompromisně odsuzuje graffiti, vnímá *street art* jako docela hezkou výzdobu ulice.

Skutečnost, že se u nás i ve světě pořádají festivaly a výstavy *street artu*, napovídá mnohé o vztahu odborné veřejnosti k tomuto druhu umění. *Street art* se těší zájmu kurátorů i kunsthistoriků, ostatně stejně jako jakékoliv jiné umění „na okraji“ v dnešní době. Výstava *Ztracená nevinnost* v Meet Factory v Praze z roku 2007 zase ukázala, že ani respektovaní umělci nepohrdají streetartovými technikami (více o výstavě v kapitole 5.2). Ale ani to neplatí bezvýhradně! Jedna z největších osobností české umělecké scény a ředitel Národní galerie v jedné osobě, prof. Milan Knížák, Dr.A., se ke *street artu* staví skepticky a svůj názor také zveřejnil v článku pro Lidové noviny *Street art aneb špatně položená otázka*⁷⁶. Za své výroky sklidil od tvůrců *street artu* vlnu kritiky, přičemž obzvlášť pobouřila umělce Knížákova věta: „*Vidím jasnou paralelu mezi nepřičetnou snahou zanechat svoji značku na gotickém kameni a odpálením granátu v obchodním domě.*“⁷⁷

69 Z dotazníku Roarovi 20. 4. 2009.

70 Například: Kateřina Jungová, Poslouchej obra, *Reflex* 43, 2002.

Kateřina Jungová, Nálepková válka, *Reflex* 45, 2003.

Olga Rozehnalová, Od mlíka na zdi, *Reflex* 21, 2006.

71 Například: Vladimíra Straková, Kultovní sprejer odhalen, *Lidové noviny*, 10. 5. 2008.

ČTK, Město podpořilo festival sprejerů, *Lidové noviny*, 26. 8. 2008.

Martin Rychlík, Nenápadné kouzlo polepené Prahy, *Lidové noviny*, 5. 1. 2008.

72 Například: Jana Soukupová, Umění ulice aneb Pracky bych jim urazil, *Mladá fronta DNES*, 13. 7. 2007.

73 Například: Tereza Olivová, Streetart: buď svůj, maluj si, *Právo*, 18. 9. 2008.

Kateřina Farná, Z pražského letiště je „největší galerie“ v zemi, *Právo* 18. 9. 2008.

74 Například: Zabij nudu: street art – Mutant, SuperPomeranč, 9. 5. 2006.

Dobré ráno z Moravy a Slezska, 17. 4. 2008.

Brusel: Tuzemský street a pop art, Události 28. 2. 2009.

75 Například: PastaPoint s Pointem, Radio Wave 1. 4. 2008,

http://www.rozhlas.cz/radiowave/pastapoint/_zprava/439822, vyhledáno 12. 12. 2008.

76 Milan Knížák, Street art aneb špatně položená otázka, *Lidové noviny*, 28. 8. 2008,

http://www.lidovky.cz/street-art-aneb-spatne-polozena-otazka-dyt-/ln_noviny.asp?c=A080828_000004_ln_noviny_sko, vyhledáno 15.2.2009.

77 Tamtéž.

Tuto kapitolu bych ráda uzavřela citací doc. PaedDr. Radka Horáčka, Ph.D, kterého považuji za jednoho z největších odborníků na moderní umění u nás, a který v letošním roce plánuje o street artu vydat knihu. Doc. Horáček *street art* shrnul takto:

„Intervence umělců do veřejného prostoru jsou dnes přirozenou součástí umění, některé jsou zcela novátorské a umělecky velmi hodnotné a přínosné, jiné jsou běžnou výtvarnou produkcí a další zase plagiátorstvím, pokleskem nebo kýčem - je to stejné jako ve všech jiných uměleckých projevech.“⁷⁸

78 V emailu ze dne 4. 12. 2008 doc. PaedDr. Radek Horáček, Ph.D., ředitel Domu umění města Brna v letech 2002-2006.

4.2 Writeři a ti druzí

„Street art se divákům nabízí k objevení, zatímco graffiti se divákům spíše vnucuje.“

Filip Jakš⁷⁹

Když jsem ve 2. kapitole psala o tom, že se *street art* vyvinul z graffiti, nezmínila jsem skutečnost, kterou si pravděpodobně všichni dobře uvědomujeme, a to že nyní tyto dva proudy existují vedle sebe. Kolik prostoru mají tito rivalové pro svou tvorbu v omezeném městském prostředí? A jak se navzájem vnímají *writeři* graffiti a tvůrci *street artu*? Předem bych chtěla podotknout, že tato kapitola je psána čistě z mého vlastního pohledu a rozhodně popsané skutečnosti nemusí platit všeobecně.

Z osobních rozhovorů a mailů s některými brněnskými autory jsem nabyla dojmu, že streetartová scéna je celkově uvolněnější a k nováčkům přátelštější než prostředí tvůrců graffiti. *Street art* nemá přesně daná pravidla, a tudíž je nikdo nemůže porušovat. Navíc obsahem streetartových děl je většinou vtip, kdežto *writerům* graffiti jde o egoistické šíření vlastního jména. Tvůrce *street artu* se prosazuje svými nápady (a až na druhém místě je kvalita zpracování), takže se často neliší nováček od zkušeného autora. Naproti tomu psaní *tagů* a *pieců* je v jistém smyslu záležitost mechanická, a tudíž umožňuje zlepšování techniky a tím i postup v hierarchickém žebříčku. Z těchto skutečností si lehko odvodíme atmosféru, která panuje v jednotlivých komunitách. Ve *street artu* jsou nováčci vždy vítáni⁸⁰, tvůrci se často kontaktují pomocí internetu a dokonce se navštěvují i v rámci zahraničí⁸¹.

Zajímavý je i fakt, že zatímco lidé tvořící streetartová díla *writery* respektují a často se i o nějaké graffiti pokusí, zapřísáhlí *writeři* považují tvůrce *street artu* za „nálepkáře“. Brněnský tvůrce Krillo odpovídá na otázku 'Jaký je tvůj vztah ke graffiti' takto: „jednoznačně pozitivní a to z 99% z teoretického hlediska, praxe jsou spíš pokusy“⁸² Skunk (také Brňák): „ty kluky [graffiti writery] respektuju, dělají to, na co já nemám... ale na druhou stranu je SA hravější, nejsou to jen písmena.“⁸³

Ale aby se vše nejevilo úplně idylicky, samozřejmě i ve streetartové společnosti existují výjimky. Český umělec Mark proslul svým napjatým vztahem s uznávanou osobností

79 Jakš (pozn. 62).

80 O čemž jsem se sama přesvědčila minulý rok, kdy mě brněnský umělec Roar kontaktoval, protože si na základě mého článku o *street artu* myslel, že sama něco podobného vytvářím.

81 Koncem minulého roku přijel do Brna italský umělec Orticanoodles a spolu s Roarem a dalšími vylepovali po městě vynikající *stickers*.

82 Z dotazníku Krillovi 16. 2. 2009.

83 Z dotazníku Skunkovi 17. 2. 2009.

české streetartové scény, Pastou. Jeho antipatie došla tak daleko, že když se účastnil akce organizované Antifou, která spočívala v natírání reklamních billboardů na dálnici D1 narůžovo (protest proti reklamě), nemohl si pomoci a na jednu prázdnou plochu dopsal „*Pasta je Toy*“.⁸⁴

Autentickým příkladem vztahu tvůrců *street artu* a graffiti writerů (minimálně na území Brna) je text s názvem *Graffiti vs street art! Proč?*, který vyvěsil 12. ledna tohoto roku na svém profilu na Fotologu Skunk. Myslím si, že to byla reakce na skutečnost, že v té době někdo cíleně likvidoval všechna Skunkova díla vylepená v ulicích Brna. Ve zkrácené podobě zní toto prohlášení takto:

„Už dlouho mi vrtá hlavou, proč panuje taková nenávist určitého okruhu Brněnské 'graffiti elite' vůči streetartu respektive některým lidem co se o něj pokoušejí... vždy jsem ke graffiti vzhlížel jako k něčemu co mě oslovuje, líbí se mi a vždy jsem měl 'grafiťáky' v úctě? Moje náklonnost k tomuto mě dovedla ke streetartu. Je to pro mě jednodušší cesta jak změnit tváře města trochu jemnější formou. [...] Co mě zaráží, je nesmyslná nenávist [ke] streetartu a averze některých 'writerů', proč tomu tak je? Vždyť graffiti i streetart jsou v podstatě jeden okruh tvorby, lišící se pouze formou!

Co mě skutečně zaráží do židle, je argument člověka, který dělá jen 'písmena', že to, co děláme není 'umění', přičemž umělecká hodnota jeho počínu je na vážkách... vždyť tito kritici pouličního umění často ani neví, co to znamená typografie [...] Rozhodně nechci házet špínu na graffiti a jeho tvůrce [...] jinak samozřejmě hodně štěstí těm ostatním (normálním) a nenechte se chytit!!!“⁸⁵

Na závěr této kapitoly bych chtěla parafrázovat myšlenku M. Manchinioho, který tvrdí, že i když se projevuje v této oblasti rivalita mezi skupinami i jednotlivci, všechny tvůrce spojuje boj proti šedým zdím, za kterým se skrývá touha po seberealizaci, úspěchu a ocenění.⁸⁶

84 Jakš (pozn. 62), s. 7.

85 Skunk, *Graffiti vs streetart! Proč?*, 12.1.2009, <http://www.fotolog.com/skunkills/60302633>, vyhledáno 17.2.2009.

86 M. Manchini, *Graffiti a psychoanalýza*, *Ateliér* 19, 2008 s. 6.

5 Vystavování street artu

5.1 Formy vystavování

Nejpřirozenějším místem prezentace streetartových děl je samozřejmě ulice. Pro tu ostatně díla vznikají, často dokonce pro konkrétní místo. Krillo tvrdí: „*Prostředí je zásadní a většinou o něm přemýšlím předem.*“⁸⁷ Ulice nenabízí umělcům jenom obrovské a tvarově zajímavé plochy ke zpracování, ale i různorodé a široké publikum. „*Streetartový umělec vytváří specifickou situaci pro každého, kdo jde kolem. Počítá s reakcí kolemjdoucího [...] a tím pádem se zformování náhodné divácké komunity.*“⁸⁸

Velmi často dochází k tomu, že tvůrce své dílo vylepí (či jinak nainstaluje) tak vhodně, že postupem doby na tomto místě vznikne celá **galerie**. [30] Pokud hovoříme o *stickers* a *stencils*, je tato skutečnost téměř pravidlem. Málokdy uvidíme osamocenou šablonu či nálepkou. Je to důkaz toho, že umělci chtějí komunikovat nejenom s kolemjdoucím publikem, ale i sami se sebou⁸⁹. Existence *galerií* má však pozitivní vliv i na vnímání *street artu* veřejností, která pak o dílech neuvažuje jako o „vontovských znameních“⁹⁰, kterým nerozumí, ale ve větším celku vytuší jistý umělecký záměr.

Významnou roli hraje v subkultuře *street artu* **internet**. Také pomocí něj se umělci prezentují, sdružují a inspirují navzájem. Internetové stránky zabývající se *street artem* můžeme rozdělit do dvou skupin, a to na servery poskytující informace a články o dané problematice (adresy www.ekosystem.org nebo www.weburbanist.com by měl znát každý streetartový umělec), a na sociální sítě, kde si tvůrci založí profil a mohou svou tvorbu představit světu (www.deviantart.com či www.fotolog.com). Internet často stál u zrodu nové streetartové hvězdy, kdy umělec ve svém okolí zjistí, že něco takového jako *street art* existuje, ale až díky internetu dokáže nazřít celou podstatu a možnou úroveň této umělecké činnosti⁹¹. Všichni aktivních umělci mají své stránky, na kterých pravidelně vystavuje fotografie svých děl, a někteří dokonce poskytují svá díla v tiskové kvalitě (např. Ji Lee v rámci svého Bubble Projectu⁹² nabízí bubliny – viz kapitola 3.1).

„Přes své zakotvení do konkrétního městského prostoru získává [street art] díky internetu globální dopad. Jednotliví tvůrci [...] pozorně sledují práci spřízněných autorů, přebírají

87 Z dotazníku Krillovi 16. 2. 2009.

88 Lékó (pozn. 12), s. 4.

89 Motivací může být umístění svého díla ke známějšímu a respektovanému tvůrci, snaha na sebe upozornit v rámci streetartové komunity, ale často je existence *galerií* způsobena tím, že autoři vylepují společně.

90 Janíček (pozn. 59).

91 Jako to popisuje v rozhovoru pro Bbarák Remer. Dylar (pozn. 27).

92 The Bubble Project, oficiální stránky: <http://thebubbleproject.com>, vyhledáno 18.2.2009.

motivy, styl a techniku.“⁹³

V kulturních kruzích se v posledních letech objevují snahy *street art* nějak uchopit a zpracovat v rámci vývoje a dějin umění. Podobně je na tom graffiti scéna. Kurátoři a kunsthistorici pořádají **výstavy a festivaly** *street artu* a graffiti⁹⁴. Výsledek ovšem může být kontraproduktivní, protože *street art* je umění pro ulici, a uzavřením mezi stěny instituce muzea či galerie mnoho ztrácí. Shem: „Vystavená díla již nejsou streetartem. Myslím, že jsou grafikou, objektem, malbou – čímkoliv, jen ne 'pouličním uměním'.“⁹⁵ Rozhodně nechci generalizovat a tvrdit, že jakékoliv vystavení *street artu* je špatné. Velmi záleží na způsobu, jakým je výstava či festival proveden. Pokud je tvůrcům dána dostatečná svoboda a vhodně zvolené prostředí, může taková událost pozitivně ovlivnit nejen úroveň *street artu* v dané zemi, ale i názor veřejnosti na tento druh umění. V opačném případě vzniká jakési panoptikum odcizené původní myšlenky, a umělci, kteří takové akci propůjčí své jméno, často sklízí u ostatních členů streetartové komunity posměch.

V následující kapitole uvádím několik významných výstav ze světa i domácí scény, které našly ohlas jak u tvůrců *street artu*, tak u jeho „konzumentů“.

93 Lékó (pozn. 12), s. 8.

94 První výstava graffiti se konala v Razer Gallery ve čtvrti Soho v září 1973. Manchini (pozn. 86).

95 Z dotazníku Shemovi 7. 4. 2009.

5.2 Významné výstavy v dějinách street artu ve světě a u nás

„Oficiální festival není v ničem limitující. Jsou to jen legální zdi navíc a barvy zadarmo.“

Pasta⁹⁶

Gigantická událost proběhla v létě roku 2002 v Řecku pod názvem **Chromopolis**. S podporou řeckého ministra kultury ji organizoval umělecký magazín Carpe Diem, a cílem bylo prosadit (tehdy ještě) graffiti coby formu umění. Dva týdny umělci z celého světa cestovali po řeckých městech, kde vytvářeli svá díla⁹⁷. Nutno dodat, že řada účastníků této obrovské výstavní akce tvoří dodnes a patří mezi uznávaná jména graffiti i streetartové scény, jako např. OsGemeos, Stormie, Codeak, Bizare, Loomit, Falco, Mak1, Jasone a řada dalších.⁹⁸ [31]

Na konci téhož roku zachvátila streetartový svět horečka s názvem **Don't copy me!**. Jednalo se o projekt, který se konal na různých místech planety jako reakce na zneužívání *street artu* v komerční sféře. Název odkazuje na kontroverzní vědecký pokus, totiž naklonování ovce Dolly⁹⁹. Umělci se sami k projektu připojovali tím, že téma zpracovali svým vlastním originálním způsobem, ale na všech dílech se vždy objevoval název projektu. Autorem celé myšlenky byl francouzský writer Eko (tvůrce legendárních graffiti stránek www.ekosystem.org).¹⁰⁰ [32]

Pokud přeskochíme o pár let dopředu, máme před sebou jednu z nejvýznamnějších výstav *street artu* na světě, a to výstavu s příznačným názvem **Street art** v londýnské **Tate Modern Gallery**, která se konala od 23. května do 25. srpna 2008.¹⁰¹ Galerie představila šest světově uznávaných umělců (BLU, Faile crew, JR, Nunca, OsGêmeos a Sixeart) velmi originálním způsobem, poskytla jim fasádu budovy. Součástí výstavy byla nejenom vycházková trasa ulicemi Londýna po dalších „exponátech“, ale i cyklus přednášek, filmů a performance.¹⁰² [33]

Už i v našich končinách se objevují podobné akce, ale nutno dodat, že ne všechny jsou

96 Čermáková (pozn. 1).

97 Šlo o malby a graffiti.

98 Carpe Diem: Chromopolis - Greece 2002, <http://www.graffiti.org/chromo/index.html>, vyhledáno 21.2.2009.

99 Science museum Antenna, Dolly the sheep, 1996-2003,

<http://www.sciencemuseum.org.uk/antenna/dolly/index.asp>, vyhledáno 3.3.2009.

100 Manco (pozn. 7), s. 123.

101 Tate Modern, Street art, <http://www.tate.org.uk/modern/exhibitions/streetart/default.shtm>, vyhledáno 26.2.2009.

102 Tamtéž.

tak zdařilé. Příkladem za všechny by mohla být výstava **City's Celebrities! Street Art & Graffiti**, která proběhla od 18. června do 28. září 2008 v Moravské galerii v Brně v rámci 23. mezinárodní bienále grafického designu Brno 2008. Autoři této akce, streetartový teoretik István Lékó a legenda českého *street artu* Jan Kaláb (alias Point), poskytli umělcům átrium Pražákova paláce, kde byly také vystaveny fotografie streetartových děl Istvána Lékó.¹⁰³ Podle tiskové zprávy výstava „*nabízí ke konfrontaci fotografické záznamy Istvána Lékó, které záměrně vytrhávají všudypřítomnost antikomerční streetartové exprese z jejího přirozeného prostředí ulice, a 'pieces' vědomě, cíleně a zcela legálně vytvořené pražskými a brněnskými tvůrci.*“¹⁰⁴ A v tom vidím hlavní problém. Tvůrci oslovili ty správné lidi – hvězdy české streetartové scény (Bior, Dize, Cheet, Initi, Marie, Mutant, Pasta, Point, Timo, Tron a Zipper), ale sama koncepce výstavy nebyla nejšťastnější. Díla uzavřená ve čtyřech zdech galerie působila jako pestrobarevný cirkus, člověk se brzy cítil zahlcen obrazy, které byly nahuštěny na pár metrech čtverečních. Také vystavení fotografií a jejich promítání nepůsobilo dobře. Předpokládám ale, že výstava měla na malém českém pískovišti úspěch a dalo by se říci, že hlavní účel splnila. Představila *street art* a graffiti široké veřejnosti jako formu uměleckého vyjádření. [34]

Za mnohem zdařilejší považuji festival pořádaný pražskou galerií Trafačka, **Namesfest**. Tato akce proběhla ve dnech 26. srpna – 6. září 2008 přímo v ulicích Prahy a zúčastnily se jí desítky umělců z domácí scény i ze světa, namátkou například Brad Downey, Hitotzuki, Honet, Keramik, KR, Loomit, Zezao a Češi Epos, Masker, Pasta, Shem nebo Point. Některá díla můžeme vidět i dnes, a že se nejedná o žádné maličkosti! Např. BLU zpracoval na Národní třídě celou fasádu jednoho domu, a toto dílo zde majitel ponechá do doby, kdy zde bude pokračovat přestavba. V rámci festivalu byly předány ceny za nejlepší piece a cena publika.¹⁰⁵ [35]

Velmi zajímavým a originálním počinem byla výstava **5+kk** v galerii Trafo v Praze ze začátku předminulého roku. Jednalo se o další krok v cestě umění z ulice do galerie. Této metamorfózy se účastnilo pět na české umělecké scéně uznávaných tvůrců, a to Martin Káňa, Jan Kaláb (Point), Roman Týc, Michal Cimala a Jakub Nepraš. Umělci vzali věci z ulice a proměnili je do podoby nábytku, kterým pak zařídili galerii jako byt. Například Jan Kaláb

103Moravská galerie, City's Celebrities! Street Art & Graffiti,

<http://www.moravska-galerie.cz/cs/vystavni-akce/citys-celebrities>, vyhledáno 16.2.2009.

104Tisková zpráva výstavy City's Celebrities! Street Art & Graffiti.

105Namesfest, <http://namesfest.net/news.php>, vyhledáno 5.2.2009.

vytvořil zcela funkční obývací stěnu ve tvaru trojrozměrného nápisu POINT a posunul tím 3D graffiti do prostoru užitého umění. Roman Týc zase přestavěl dva kontejnery na směsný odpad do podoby masivní pohovky na kolečkách. Všechny vystavené objekty by mohly v rámci ulice posloužit jako streetartové instalace, zároveň však v kontextu bytu byly normálně obyvatelné. Pět umělců, pět bytových jednotek, ulice Kurta Konráda, 5+kk.¹⁰⁶ [36]

Že práce se sprejem je technika jako každá jiná a vyžaduje jisté zvládnutí dokázala výstava **Ztracená nevinnost** v Meet Faktory v Praze uskutečněná v roce 2007. Kurátorka Lenka Lindaurová oslovila 15 českých graduovaných umělců, aby na zdi galerie vytvořili graffiti, přestože s touto technikou neměli sebemenší zkušenost. „*Vybrali jsme autory, kteří se graffiti nikdy nevěnovali, někteří z nich nejsou ani malíři. Vybrali jsme obecně známá jména, abychom viděli, co to udělá s umělci samotnými, ale i s diváky, které bychom na graffiti těžko přilákali.*“¹⁰⁷ Mezi pokusnými králíky z řady umělců byli Tomáš Císařovský, David Černý, Jiří David, Jiří Kovanda, Krištof Kintera, Michael Rittstein nebo Vladimír Skrepl. Popravdě moc nechápu, jaký záměr paní kurátorka touto koncepcí sledovala. Umělci měli logicky s technikou problémy a výsledek rozhodně nelze za graffiti považovat. Návštěvníci neznalí graffiti zase museli mít dojem, že právě takové čmáranice vídají na svých fasádách a neměli šanci přijít tomuto druhu umění na chuť. [37]

Vystavování *street artu* a graffiti vyžaduje cit, odvahu, vhodné tvůrce, ale stejně tak vhodné prostory. Jakýmsi výstavním ideálem v rámci uzavřené budovy by mohla být spontánní tvorba samotných streetartových autorů ve starých opuštěných domech a továrnách na periferii, často určených k demolici, **squat painting**. Umělci se vydají do těchto prostor většinou ve skupině a zpracují je po svém, pomalují zdi, vyzdobí okna a zrcadla, instalují objekty. Vzniká tak úžasná výstava bez kurátorů a všech těch formalit kolem. Může nás napadnout otázka, jaký má tato tvorba smysl, když ji nikdo neuvidí? Osobně si myslím, že je důležitá pro tvůrce samotné, vytváří se a utužuje pouto v rámci skupiny, navíc atmosféra na takové akci musí nabývat až spirituálního významu. A pak, vše je možné prezentovat pomocí internetu. [38]

106Radek Wohlmuth, 5+kk – Když se z ulice stane byt, *Ateliér* 11, 2007, s. 7.

107ČTK, Umělci vytvořili pro Meet Factory graffiti, *Týden.cz*, www.tyden.cz/rubriky/kultura/vytvarne-umeni/umelci-vytvorili-pro-meet-factory-graffiti_24836.html, vyhledáno 1.3.2009.

6 Komerzializace street artu

„Umělecké dílo, ať vypadá jakkoliv, tedy sebedrastičtější, sebesměšněji, má v sobě vždycky prvek ušlechtilosti.“ Milan Knížák¹⁰⁸

Street art svojí tematikou i formou často vychází z komerčních prvků, a paradoxně nakonec dochází k uzavření pomyslného kruhu, když se do komerční sféry nakonec vrací. Tento návrat se děje buď využíváním streetartových technik v reklamě nebo přechodem umělců z nezávislé subkultury do světa reklamních agentur a designu.

Reklamní agentury musí držet krok s dobou a oslovovat klienty a zákazníky adekvátními taktikami. Je tedy logické, že pokud je cílovou skupinou mladé publikum, jsou techniky *street artu* těmi pravými, protože to jsou právě mladí lidé, kteří se tímto druhem umění zabývají. A tak se v ulicích můžeme setkat s šablonami nastříkanými na chodnících a silnicích, které zvou na hudební koncerty, nabízí výhodný tarif či banku, v pouličních galeriích jsou mezi umělecké nálepky vklíněny reklamní samolepky obchodů a oděvních značek. [39] Zajímalo mě, zda jsou firmy používající streetartové techniky pro komerční využití nějak pokutovány, vždyť na šablonách a nálepkách je jak jméno, tak většinou internetová adresa. Napsala jsem proto na tiskové oddělení Městské policie Brno, odkud mi odpověděla Mgr. Denisa Kapitančíková: *„Případy nalepených obrázků na chodnících či silnicích vždy strážníci zadokumentují a předají ke správnému řízení do příslušné přestupkové komise k dalšímu šetření, protože není v danou chvíli zadržen a usvědčen pachatel. Ten se v takovém případě dopouští přestupku znečištění veřejného prostranství, kde se v danou chvíli nedá způsobená škoda přesně vyčíslit. Totéž se týká silnic, tam je o škodě vyrozuměn správce komunikace, tj. v Brně se jedná o Brněnské komunikace, které mají na starosti údržbu silnic. V případě nalezení a usvědčení skutečného viníka mohou pak poškozené strany vymáhat náhradu škody.“*¹⁰⁹

Prostupování *street artu* a komerční sféry je způsobeno také faktem, že řada umělců přechází na kariéru profesionálních grafiků a designerů. Například legendární Obey the Giant, *„Coca-Cola, Warner Brothers, Sony Music, Nike, Nissan. Dříve si z jejich reklamních kampaní utahoval, dnes je pomáhá vytvářet.“*¹¹⁰ V nedávné době, již pod svým civilním

108Knížák (pozn. 76).

109V emailu ze dne 30. 3. 2009 Mgr. Denisa Kapitančíková, tisková mluvčí Městské policie Brno.

110Martina Owerstreet, Americký sen, *Labyrint Revue* 19-20, 2006, s. 215.

jménem Shepard Fairey, osvěžil nudný svět politiky plakáty Baracka Obamy navrženými pro jeho volební kampaň. [40]

Často se stává, že umělci sami, ještě během své streetartové kariéry, založí obchod a snaží se na svých dílech něco vydělat, například brněnští umělci Roar, Brainwear a Skunk, kteří na internetových stránkách www.streetartmasters.com nabízí svoje šablony nastříkané na plátna, kartony či trička. O tom, že *street art* může být výnosným businessem, svědčí ale i existence obchodů jako www.natriko.cz, kde zákazníkovi vytvoří tričko či mikinu s vlastním jménem v legendární nálepce „Hello, my name is“.¹¹¹

V Londýně se zase již několik let provozuje „street art turistika“. Na informacích si zakoupíte mapu, která vám ukáže nejznámější streetartová díla v ulicích Londýna, z čehož město samozřejmě profituje.¹¹² Dalším příkladem je průvodce po Banksyho slavných dílech: Martin Bull (ed.), *Banksy Locations and Tours. A Collection of Graffiti Locations and Photographs in London*, London 2009.

Na druhou stranu existují i umělci, kteří odmítají jakoukoliv komercializaci své tvorby, např. **Adam Neate**. Po mnoha letech kreslení ilegálních graffiti *pieců* začal od roku 1999 produkovat v ulicích Londýna „*free art*“ coby alternativní formu veřejného umění. Nechával své charakteristické malby (dokonce i celé série) opřené o zdi londýnských domů nebo je věšel na hřebíky. Brání se tak tomu, aby z jeho umělecké tvorby vznikl obchodní artikl.¹¹³ [41]

V souvislosti s těmito fakty se nabízí otázka, jaký vliv má komercializace *street artu* na jeho kvalitu? Je možné žít se *street artem* a uchovat si svůj styl, náboj a spontánnost? Existuje profesionální streetartový umělec?

Tomáš Pospiszyl v knize *Street art Praha* vytyčuje mezníky streetartových dějin na období „před masovou popularitou a po ní, nebo vyhraněněji před komercializací a po komercializaci“¹¹⁴ Tato dvě období podle něj zařazují *street art* mezi slohy klasického výtvarného umění. „*Dějiny avantgard jsou plné subjektivního dělení na idylické období před veřejným úspěchem a kompromisním obdobím spolupráce s galeristy, veřejných zakázek, akademických ocenění a nakonec i společenského akceptování či dokonce uznání.*“¹¹⁵

Tyto tendence počátečního akceptování vedoucí až k naprostému společenskému

111 Vlastní tričko – Hello my name is, http://www.natriko.cz/index.php?main_page=product_info&products_id=34, vyhledáno 16.3.2009.

112 Pasta (pozn. 20).

113 Manco (pozn. 7), s. 88.

114 Lékó (pozn. 12), s. 10.

115 Tamtéž.

uznání, ale logicky znepokojují některé autory, kteří je vnímají jako narušení řádu a jisté harmonie. Tvůrci vytvářející *street art* pro peníze porušují vlastně jeden z pilířů tohoto druhu umění. Někteří odpůrci tohoto nezadržitelného vývoje pak reagují, často kontraproduktivně, ničením streetartových děl. Tak se dělo například v New Yorku od ledna do června roku 2000, kdy někdo systematicky ničil streetartová díla politím barvy. Tento mstitel pak na místech zkázy zanechával vysvětlující text (vlastně jakýsi manifest), ze kterého bylo možné vyčíst, že „[street art] ztratil svou nezávislost, stal se součástí komerční kultury, nebo dokonce ponižující 'rebelií, kterou sponzoruje buržoazie'.“¹¹⁶ Nespokojení nejsou pouze umělci ze zahraničí, u nás v roce 2005 vylepovala umělecká skupina Guma Guar nálepky s textem „*street art je formalismus*“¹¹⁷ a na svých stránkách www.gumaguar.bloguje.cz její členové prohlašují: „*Streetartisti, kteří se k něčemu takovému [komerčním zakázkám] propůjčí, jsou naprostí ubožáci. [...] To vypadá, že snad všichni streetartoví umělci jen čekají, až za nimi přijde manažer a podplatí je? Graffitiáci jsou v našich očích vlastně ukázkové kapitalistické umění.*“¹¹⁸

Podle mého názoru přechodem umělců vytvářejících *street art* do komerční sféry dochází k přerodu *street artu* coby současného živého umění v umění užité. Stává se z něj designová či grafická záležitost. Autoři a jejich nápady se sice nemění, ale obsah takto vzniklých děl je vyprázdněn. Otázkou přesto zůstává, zda *street art* čeká opravdu stejný osud jako graffiti umění a jako další avantgardní směry, o kterých se zmiňuje Pospiszyl? Zatím se tento vývoj jeví jako velmi pravděpodobný.

A co si o tom všem myslí jeden z nejúspěšnějších „přeběhlíků“ z nezávislé streetartové scény do světa velkých peněz, Obey the Giant?

„*K nejčastějším otázkám, který mi novináři kladou, patří: A co vaše morálka? Myslej tím [...] 'Jak chcete obhajovat street art, když ho sám vykořisťujete a prodáváte za nesmyslné částky?' [...] Nedochozí jim, že se jich můžu ptát na to samý: Proč se mnou děláte rozhovory? Pro peníze? Pro ty, co zaplatili mně, nebo pro ty, co zaplatějí vám? Co vaše morálka?*“¹¹⁹

116Lékó (pozn. 12), s. 10.

117Tamtéž, s. 12.

118Guma Guar, oficiální stránky: <http://gumaguar.bloguje.cz>, vyhledáno 12. 3. 2009.

119Owerstreet (pozn. 110), s. 216.

7 Street art v Brně – vybrané osobnosti

Street art se prosadil i v českém prostředí, ale stejně tak jako graffiti musel počkat na rok 1989, kdy se uvolnily nejenom hranice, ale i celková atmosféra v zemi. Proto se čeští umělci museli vyrovnávat s jistým handicapem, který proti vyspělým zemím měli. V dnešní době jsme se zařadili mezi státy, jejichž města jsou poseta graffiti i streetartovou výzdobou. Samozřejmě se ještě nemůžeme srovnávat se světovými špičkami, ale rozhodně máme dobře nakročeno. O tom svědčí výstavy a festivaly *street artu*, které v minulosti proběhly, i tvorba v ulicích.

Na následujících stránkách chci představit některé umělce tvořící v rámci Brna. Protože si myslím, že autentická výpověď má větší hodnotu než suchý popis, z rozhovorů, dotazníků a emailů jsem seskládala následující medailonky. Upravila jsem pouze chybějící diakritiku a z jednotlivých vět jsem vytvořila souvislý celek.

7.1 Shem (1984)

Shem patří mezi mladé aktivní umělec tvořící nejenom v rámci Brna, ale nyní i v zahraničí (v současnosti obohacuje streetartovou scénu v Irsku). Jeho přístup k médiím je velmi kreativní, vyzkoušel polystyreny, *wall painting*, *stickers*, *stencils*, *posters* a dokonce i *body art*. Produkuje i práce na zakázku (portréty, plakáty, výzdoba podniků). Častým tématem je pro něj elektronika, která pod jeho rukama ožívá organickými tvary (iPlod). Shem se velmi využívá v 3D objektech a instalacích, jeho dílem jsou například ozdobené sloupky na tramvajových zastávkách. Je členem brněnské skupiny 1331 a jako jediný zástupce brněnské scény se zúčastnil pražského Namesfestu. [42]

„Shem je starobylé jméno používané v mnoha kulturách pro boha či patrona umění, výtvarnictví, světla nebo slunce, což jsem před osmy lety, kdy mě napadlo vůbec netušil. Zprvu jsem si říkal Sarmo, ještě před tím na základní škole myslím Bond. Vystudoval jsem Střední školu umění a designu v Brně na Husově – design interieru.

Street art jsme s klukama začali dělat kolem 2002 po slavném vyjití Reflexu s reportáží o tomto druhu tvorby. Před časopisem jsme již něco lepili, ale tyto pokusy ještě nestály za řeč. Vedla mě touha zviditelnit se (z psychologického hlediska to bylo v tom věku logické, někteří

neradi přiznávají). V první řadě mě bavilo graffiti, ve stryrtartu jsem si však našel jakési lyshactví, záludnost. Je v něm také 'míň násilí' tzn. možnost komponovat s ulicí atd. Na to jsem si však přicházel až postupně, zprvu jsme to bochali kam to šlo.

Street art považuji za nový výtvarný směr spjatý s výtvarnou akcí a v podstatě všemi výtvarnými technikami. Zkusil jsem asi všechny, nejvíc mě teď zajímají objekty a performance. Dávám si záležet na detailu, aby byly mé výtvary co nejvíc spjaty s městskou krajinou, o originalitu se snaží snad každý. Inspiruje mě město, události, moderní technologie a v neposlední řadě ženy.“

7.2 Skunk (1987)

Dalším velmi aktivním brněnským tvůrcem je Skunk. Jeho tvorbu není možné přehlédnout, objevuje se na mnoha místech v Brně, a to jako desítky malých *stickers* nebo polystyreny větších rozměrů. Skunkův styl je dobře rozpoznatelný, charakteristická je pro něj kreslířskost a smysl pro ornament. Jak sama přezdívka napovídá, jeho nejznámějším dílem je motiv skunka s ocasem stočeným do tvaru písmene S tak, že připomíná Supermanovo logo. Častým motivem je pro Skunka hlava, která se sice podobá lidské, ale spíše připomíná postavy ze science-fiction. Skunk, jako jeden z mála tvůrců *street artu*, jednou za čas vytvoří i nějaké graffiti *piecy*, popřípadě je převede do polystyrenové podoby. [43]

„Když jsem byl malej říkali mi, že jsem smrad, tak jsem si to dal nějak dohromady a byl Skunk. Někdy mezi prvákem a druhákem, což už bude asi 4 - 5 let, jsem si udělal nálepku 'sysel ve spreji' sice to byl bobr, ale nevádí. To byla první stickerka.

Street art je to, co do toho člověk vloží a za co to považuje... Já osobně, jelikož sem studoval uměleckou, to považuju za výtvarnou tvorbu (neříkám umění). Samozřejmě jsou jedinci co street art na umění povýšili, ale když udělám 10 nálepek tak nejsem umělec.

Nejbližším médiem je pro mě polystyren, jelikož je to 3D a 'trčí' to do ulice. Taky je to rychlejší než plakátování a celkově se na tom dá víc uletět. Nálepky беру jako 'streetartové tagy', spotřební zboží. Graffiti se poslední dobou vyhýbám, zajímalo mě ze začátku. Teď se spíš ubírám figurativním směrem, jelikož výrazem obličejů vyjádřím emoce líp než písmenem. Impuls je to, že prostě musím něco dělat! Když se v sobotu ráno probudím, tak za chvilku pobíhám kolem stolu se štětečkem a něco tvořím... prostě nedělat nic by mě zabilo!“

7.3 Krillo (*sedmdesátá léta*)

Krillo patří mezi nejstarší tvůrce z Brna. Jak sám v rozhovoru pro Bbarák¹²⁰ přiznal, svou tvorbu nezakládá na kreslířských dovednostech, ale na vtipu. Tak vznikla například série *stickers*, která variovala slova Krillo v různých souvislostech („Za zády má v ruce Krillo!“, „Zalétal bych si, kdybych měl alespoň malinké Krillo!“, „Pozor!!! Přenáší Krillo!“, atd.). Za nejoriginálnější Krillov počín považuji vlajky s motivy jeho šablon a šablon od Shema a Carrota, které vyvěsil v roce 2005 na Moravském náměstí. Krillo je členem skupiny 1331, za kterou nepřestává vylepovat. [44]

„Nick Krillo je původně komiksově citoslovce, mnou vytvořené. Svou první nálepku jsem udělal někdy na základce, ale první pořádnou až poté, co vyšel Reflex.¹²¹

Většinou je to tak, že někde uvidím obrázek a napadne mě k němu text, méně často je to tak, že nálepku vymyslím a až pak kompletně realizuji. Sám moc kreslit neumím a tak používám skener, popřípadě cliparty. Ale v tom případě se snažím, aby to nebylo tak, že bych jenom dopsal svoje jméno. Snažím se, aby v té nálepce bylo alespoň trochu vtipu. Taky mi jde o to, abych jenom nebombil, ale snažím se, aby nálepka zapadla, aby seděla k místu, kde je nalepená.

Impulsem může být v podstatě cokoliv.“

7.4 Roar Gruar (1984)

Roar je poměrně nový člen brněnské streetartové scény. Od počátku své kariéry (asi před dvěma roky) zaznamenal velký posun a v současnosti patří mezi nejaktivnější tvůrce. Často se prezentuje svým originálním charakterem (lineární tvář s velkýma očima), který se v různých variacích objevuje na jeho *stickers*, *posters* i malbách. Pro Roara je typická hravost, která se projevuje ve volbě barev, kresebném až komiksovém stylu a výběru originálních materiálů (Roar pomaluje vše, co mu přijde do rukou, starý polštář, televizi či nové tenisky). Tematika jeho děl často odráží jeho momentální psychické rozpoložení. [45]

120 Dylar, Krillo (rozhovor/galerie), *Bbarák*, <http://www.bbarak.cz/articles.php?cid=32&id=211>, vyhledáno 1.1.2009.

121 Kateřina Jungová, Poslouchej obra, *Reflex* 43, 2002, <http://www.reflex.cz/Clanek10853.html>, vyhledáno 1.1.2009.

„Nick som si vybral náhodou, podľa jedného z mnoha úletových statusov na ICQ, ktoré používal môj spolubývajúci.

Niekedy ma bavili nálepky, ktoré už teraz skoro vôbec nerobím. Plagáty ojedinele, podobne ako polystyrény. Bavia ma šablóny a maľovanie priamo na stenu. Pracujem s veľa materiálmi čo mi náhodne prídu pod ruku (papier, kartón, drevo, plech, plast, polystyrén, kachle, textil,...). Často sa to mení – nie som zameraný výlučne na jeden typ média / techniky.

Inšpirácií je okolo mňa dostatok, vlastne všetko, čo vidím, počujem a zažívam, ma nejako ovplyvňuje a inšpiruje. V tvorbe sa vyhýbam politike. Niekedy nájdem skvelé miesto a prispôbím výslednú vec prostrediu. Inokedy niečo najskôr stvorím a až potom pre to hľadám vhodné miesto. Mám rád a rešpektujem kvalitné graffiti. Nemaľujem klasické graffiti, teda svoje meno, no maľovanie na steny je u mňa momentálne aktivita číslo jedna.“

Závěr

Ve své práci jsem představila a definovala *street art* jako jeden z alternativních směrů, kterými se současné moderní umění ubírá, a který by rozhodně neměl zůstat stranou zájmu uměleckých teoretiků, kurátorů a kunsthistoriků. *Street art* má oproti oficiálnímu umění velkou výhodu v tom, že je konzumován větším počtem lidí. Dnešní běžný člověk nenavštěvuje moc často kulturní instituce, a tak došlo k tomu, že umění vystoupilo z uzavřených prostor muzeí a galerií ven k divákovi. Hora musela jít k Mohamedovi. Navíc se díky *street artu* uskutečnila zajímavá proměna, a to ve vnímání postavy umělce. Velké osobnosti jsou podle myšlenek Vladimíra Boudníka nahrazovány umělci z lidu tvořícími pro lidi. Umění může dělat každý, a tak kdokoliv s trochou odvahy a dostatečnou dávkou drzosti sahá po fixách, nálepkách a plechovkách se sprejem, a pokouší se o vlastní sebevyjádření v rámci veřejného prostoru. Ti nejlepší zůstanou, a to nikoliv prostřednictvím vlastních děl (ta jsou pomíjivá a v prostředí ulice zanikají), ale díky neutuchající píli a geniálním nápadům.

Obsah slova 'umění' se s měnící epochou také proměňuje, dnes mu nejlépe odpovídá slovo 'komunikace'. *Street art* v sobě snoubí vše, co si pod pojmem 'umění' můžeme představit: zručnost provedení, kreativitu, důraz na myšlenku i snahu komunikovat s divákem. Reflektuje dnešní dobu mnohem více než jakékoliv jiné umění, nechává se jí inspirovat a zároveň ji inspiruje. Je její součástí.

Street art za mnohé vděčí graffiti subkultuře, která mu u veřejnosti připravila půdu (po „ošklivých a nesrozumitelných čmáranicích“ přišly líbivé obrázky). Proto je *street art* dnes vnímán mnohem pozitivněji než graffiti, a to bude pravděpodobně důvodem i jeho postupného zániku. Graffiti subkultura si stále udržuje svoji uzavřenost vůči okolnímu světu, čímž si prodlužuje život, kdežto *street art* se pravděpodobně přetransformuje do zcela komerční podoby. Dokážu si představit, že starostové měst budou místo zakázek na veřejné sochy a pomníky platit mladým kreativním tvůrcům za dekoraci svých měst. A proto buďme vděční, že máme možnost zažít streetartová díla v jejich původní čisté podobě.

„Svou rychlostí vyjádření, současně pomíjivým trváním a mnohdy prázdným obsahem výstižně nastavuje zrcadlo dnešní době.“ M. Manchini¹²²

122Manchini (pozn. 86).

Bibliografie:

Knihy:

- Beneš Bohuslav - Hrníčko Václav, *Nápisy v ulicích*, Brno 1993.
- Fairs Marcus, *Design 21. století. Nové ikony designu. Od masového trhu k avantgardě*, Praha 2007.
- Heartney Eleanor, *Art & today*, London 2008.
- Jakš Filip (ed.), *Pouliční umění. Teorie na ulici*, Praha 2008.
- Kaláb Jan – Volf Petr, *POINT shop*, Praha 2008.
- Kottak Conrad Phillip, *Anthropology. The exploration of human diversity*, Boston 1994.
- Lékó István - Pospiszyl Tomáš, *Street art Praha*, Praha 2007.
- Manco Tristan - Ganz Nicholas, *Graffiti world. Street art from five continents*, Londýn 2004.
- Manco Tristan, *Street logos*, New York 2004.
- Minguet Joseph Maria, *Street art. Stickers!*, Barcelona 2007.
- Overstreet Martina, *In Graffiti We Trust*, Praha 2006.
- Primus Zdeněk (ed.), *Vladimír Boudník. Mezi avantgardou a undergroundem*, Praha 2004.
- Williams David Lewis, *Mysl v jeskyni. Vědomí a původ umění*, Praha 2007.

Časopisy:

- Anathena, *Ateliér 3*, 2007, s. 7.
- Andersson Per, Graffiti: návod pro ochotné pozorovatele, *Art&Antique 7*, 2008, s. 48-52.
- *Ateliér 19*, 2008 (celé číslo věnované street artu).
- Charles Don Hogan, 'Taki 183' Spawns Pen Pals, *New York Times*, 21. 7. 1971, s. 37.
- ČTK, Umělci vytvořili pro Meet Factory graffiti, *Týden*,
www.tyden.cz/rubriky/kultura/vytvarne-umeni/umelci-vytvorili-pro-meet-factory-graffiti_24836.html, vyhledáno 1.3.2009.
- Jungová Kateřina, Nálepková válka, *Reflex 45*, 2003,
<http://www.reflex.cz/Clanek14587.html>, vyhledáno 1.1.2009.
- Jungová Kateřina, Poslouchej obra, *Reflex 43*, 2002,
<http://www.reflex.cz/Clanek10853.html>, vyhledáno 1.1.2009.
- Milan Knížák, Street art aneb špatně položená otázka, *Lidové noviny*, 28. srpna 2008,
http://www.lidovky.cz/street-art-aneb-spatne-polozena-otazka-dyt-/ln_noviny.asp?

c=A080828_000004_In_noviny_sko, vyhledáno 15.2.2009.

- Owerstreet Martina, Americký sen, *Labyrinth Revue* 19-20, 2006, s. 215.
- Rozehnalová Olga, Od mlíka na zdi, *Reflex* 21, 2006,
<http://www.reflex.cz/Clanek23890.html>, vyhledáno 1.1.2009.
- Skunk, Streetartové lepení versus černý výlep, *Mladá fronta DNES*, 2.5.2008, Rubrika:
Umění & kritika - Brněnská scéna, str. 7.
- TIMO, Tvořím a vystavuji zároveň, *Mladá fronta DNES*, 17.08.2007, Rubrika: Umění &
kritika - Brněnská scéna, s. 4.
- Tučková Kateřina, Jakub Matuška, *Art&Antique* leden, 2008, s. 30-31.
- Volf Petr, Táta street artu, *Reflex* 18, 2007, <http://www.reflex.cz/Clanek27205.html>,
vyhledáno 1.1.2009.
- Wohlmuth Radek, 51kk – Když se z ulice stane byt, *Ateliér* 11, 2007, s. 7.

Internet:

- Banksy at Disneyland, <http://www.youtube.com/watch?v=7cQbjupW8FI>,
vyhledáno 4.2.2009.
- Banksy - Graffiti Terrorist Artist, <http://www.infectiousvideos.com/p/1699>,
vyhledáno 3.2.2009.
- Carpe Diem: Chromopolis - Greece 2002, <http://www.graffiti.org/chromo/index.html>,
vyhledáno 21.2.2009.
- Downey Brad, *Wooster Collective*,
[http://www.woostercollective.com/2006/02/wooster_how_to_5-
_brad_downeys_how_to_become_invisible.html](http://www.woostercollective.com/2006/02/wooster_how_to_5-_brad_downeys_how_to_become_invisible.html), vyhledáno 3.2.2009.
- Dyler, Krillo (rozhovor/galerie), *Bbarák*, [http://www.bbarak.cz/articles.php?
cid=32&id=211](http://www.bbarak.cz/articles.php?cid=32&id=211), vyhledáno 1.1.2009.
- Dyler, Rozhovor s Remerem + pár fotek, *Bbarák*, [http://www.bbarak.cz/articles.php?
cid=32&id=223](http://www.bbarak.cz/articles.php?cid=32&id=223), vyhledáno 1.1.2009.
- Harris Joshua Allen, *Wooster Collective*,
[http://www.woostercollective.com/2008/03/wooster_followup_joshua_allen_harris_inf.ht
ml](http://www.woostercollective.com/2008/03/wooster_followup_joshua_allen_harris_inf.html), vyhledáno 3.2.2009.
- Moravská galerie, City's Celebrities! Street Art & Graffiti, [http://www.moravska-
galerie.cz/cs/vystavni-akce/citys-celebrities](http://www.moravska-galerie.cz/cs/vystavni-akce/citys-celebrities), vyhledáno 16.2.2009.

- Petart, *Bhatbeatz*, <http://www.phatbeatz.cz/petart-v-petu-tvare>, vyhledáno 1.4.2009.
- Point, rozhovor pro Namesfest, <http://namesfest.net/news.php?extend.14>, vyhledáno 5.2.2009.
- Remer, <http://www.remer.wz.cz/index2.htm>, vyhledáno 1.3.2009.
- Science museum Antenna, Dolly the sheep, 1996-2003, <http://www.sciencemuseum.org.uk/antenna/dolly/index.asp>, vyhledáno 3.3.2009.
- Siegl Norbert, Definition des Begriffs Graffiti, *Graffiti Europa*, <http://www.graffitieuropa.org/definition.htm>, vyhledáno 3.1.2009.
- Siegl Norbert, Definition des Begriffs Street-Art, *Graffiti Europa*, <http://www.graffitieuropa.org/streetart.htm>, vyhledáno 3.1.2009.
- Skunk, Graffity vs streetart! Proč?, 12.1.2009, <http://www.fotolog.com/skunkills/60302633>, vyhledáno 17.2.2009.
- Tate Modern, Street art, <http://www.tate.org.uk/modern/exhibitions/streetart/default.shtm>, vyhledáno 26.2.2009.
- Timo, Graffiti, <http://www.graffiti.estranky.cz/stranka/brnograffity>, vyhledáno 15.11.2008.
- Tyc Roman, *Wooster Collective*, http://www.woostercollective.com/2007/06/hitting_the_streets_of_prague_with_roman.html, vyhledáno 3.2.2009.
- Zákony online, <http://zakony-online.cz/?s10&q10=257>, vyhledáno 9.3.2009.

Oficiální stránky:

- Blek le Rat, <http://bleklerat.free.fr>, vyhledáno 3.1.2009.
- The Bubble Project, <http://thebubbleproject.com>, vyhledáno 18.2.2009.
- Černý David, <http://www.davidcerny.cz>, vyhledáno 3.2.2009.
- Guma Guar, <http://gumaguar.bloguje.cz>, vyhledáno 12.3.2009.
- Hitotzuki, <http://www.hitotzuki.com>, vyhledáno 3.2.2009.
- Knitta, <http://www.knittaplease.com>, vyhledáno 3.1.2009.
- Namesfest, <http://namesfest.net>, vyhledáno 5.2.2009.
- ZTOHOVEN, <http://www.ztohoven.com>, vyhledáno 3.2.2009.

Ostatní:

- Doc. PaedDr. Radek Horáček, Ph.D., email ze dne 4. 12. 2008.

- Mgr. Denisa Kapitančíková, tisková mluvčí Městské policie Brno, email ze dne 30.3.2009.
- Krillo - dotazník 16. 2. 2009.
- Martina Kudlíková, magisterská oborová práce *Raně křesťanská mozaiková výzdoba v S. Apollinare Nuovo v Ravenně*, Brno 2006.
- Roar - dotazník 20. 4. 2009.
- Shem - dotazník 7. 4. 2009.
- Silver Tony a Chalfant Henry, dokumentární film *Style Wars*, 1983.
- Skunk - dotazník 17. 2. 2009.
- Tisková zpráva výstavy *City's Celebrities! Street Art & Graffiti*.
- Petra Zaccpalová, bakalářská diplomová práce *Graffiti a street art v Brně*, Brno 2007.

Slovník slangových výrazů:

crew – skupina graffiti tvůrců, kteří pracují společně

free art – svobodné nekomerční umění

galerie, galérka - místo s větším počtem děl, vzniká spontánně většinou na koších či zadních stranách dopravních značek a opravdu plní funkci primitivního výstavního prostoru

charaktery - vymyšlené postavy s patrným rukopisem autora, většinou plní funkci značky tvůrce

murals – nástěnné malby

nick - přezdívka

piece – z angl. slova *masterpiece*, podpisy *writerů*, ale tvarově a barevně propracovanější než *tagy*

posters – umělecké plakáty

squat painting – tvorba streetartovými technikami v opuštěných továrnách

stencils, pochoirs – umělecké šablony

stickers, stickerky – umělecké nálepky, samolepky

tagy – podpisy *writerů*, většinou vytvořené speciální fixou

toy – posměšné označení pro začátečníka v rámci graffiti subkultury

urban art, street deco, post-graffiti, neo-graffiti – další názvy pro *street art*

wall painting – malba na zeď

writeři – tvůrci graffiti

zbombení, bombing – potažování určitého území